

ZNAČENJSKO I RETORIČKO-ARGUMENTACIJSKO USTROJSTVO MARULIĆEVIH *PARABOLA*

Ružica Pšihistal

UDK: 821.163.42-191.09
821.163.07 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Ružica Pšihistal
Pedagoški fakultet
Osijek

1. UVOD

Quinquaginta parabola, opsegom je nevelika zbirka od pedeset parabola koja pripada krugu Marulićevih moralno-teoloških djela. Stoga su se u marulologiji *Parabole* najčešće navodile uz *Instituciju* i *Evandelistar* ne zadobivši pritom onakvu kritičko-znanstvenu pozornost kakvu su imala potonja djela. Ipak, u vrijeme svojega objelodanivanja, *Parabole* su izazvale oduševljenje izdavača i čitatelja. Jedan od izdavača Marulićevih djela Venecijanac Franciscus Julianus u popratnoj poslanici čitateljima uz antverpensko izdanje *Parabola (Opera omnia)*, Antverpiae 1601.)¹ hvali Marulića kao “najsajajnu zvijezdu, vođu i kormilara u burnom vremenu ovoga vijeka”, i osobito pohvalno govori o *Evandelistaru* i *Parabolama*, koje “treba smatrati učenijim i korisnijim, poput dragulja, koji je, premda malen,

¹ Općenito se drži, od Kukuljevića nadalje, da je prvo izdanje Marulićevih *Parabola* ono iz Venecije 1510. godine, kako je datirano u posvetnoj poslanici T. Nigru. M. Šrepel je međutim drukčijega mišljenja i tvrdi da se ova datacija ne odnosi na tiskanje cijele knjige već samo na datum pisanja poslanice. Usp. I. Kukuljević Sakcinski, “Marko Marulić i njegovo doba”, u: M. Marulić, *Pjesme*, Zagreb JAZU 1869, str. LIX; M. Šrepel, “O Maruliću”, *Rad JAZU*, knj. 146, str. 166-167; B. Vl. Lekić, “Život i djelo Marka Marulića (Moralno-teološki osvrt)”, *Dobri pastir* I-IV (1974), str. 164-165. O izdanjima *Parabola* usp. H. Badalić, “Bibliografija Marulićevih djela i radova o životu i djelima Marulićevim”, u: *Zbornik Marka Marulića 1450-1959*, Zagreb, JAZU 1950, str. 325; P. Runje, “O nekim izdanjima *Quinquaginta parabola* i *De humilitate et gloria Christi*”, *Colloquia Maruliana* II (1993), str. 9-11; B. Jozić — B. Lučin, *Bibliografija Marka Marulića, Prvi dio: tiskana djela (1477-1997)*, Književni krug Split 1998, str. 36-37.

ipak vredniji od mnogih velikih stvari.”² Međutim, izuzev pojedinačnih vrijednih znanstveno-kritičkih zapažanja, kao što su primjerice ona M. Šrepela ili P. Kasandrića³ iz 1901. godine, pa i unatoč tomu što su *Parabole*, uz *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi* i *De humilitate et gloria Christi*, jedno od najranijih Marulićevih latinskih djela prevedenih na hrvatski jezik,⁴ zasebne znanstveno-kritičke studije o *Parabolama* pojavile su se tek u novije vrijeme.⁵

U ovome nam je radu nakana istražiti načela značenjskoga ustrojstva Marulićevih parabola i s njim povezanih interpretacijskih modela. Činimo to ponajprije kratkim uvidom u Marulićeva kao i opća terminologijska i pojmovna određenja parabole, potom sumarnim pregledom tematskoga i makro-kompozicijskoga plana zbirke iz čega se razabiru temeljna tematska uporišta i međusobna povezanost parabola u zbirci, kao i njihova funkcionalna usmjerenost. Daljnji je tijek istraživanja usmjeren k problematizaciji odnosa između “doslovnoga” i “prenesenoga” značenja u parabolama, za koji držimo da je ključ u detektiranju ukupne Marulićeve narativne i interpretacijske strategije. Naposljetku, cilj nam je ukazati i na retoričko-argumentacijsku usmjerenost Marulićevih parabola, što je unaprijed zadano tradicijom paraboličnoga pripovijedanja i potvrđeno izrazitim Marulićevim zahtjevom za neposrednim djelovanjem na recipijenta, za čiju je “duhovnu korist” i sastavio i protumačio svojih pedeset parabola.

2. O PARABOLI

2.1. Marulić u posveti *Parabola* (T. Nigeru) izrijekom navodi uzore koje slijedi: Isusove parabole, rabinsku pedagošku metodu poučavanja, aktualnu homiletičku praksu, temeljnu funkciju, oblik i sadržaj svojih parabola: posredstvom slika i

² Cit. prema B. Vl. Lekić, o. c., str. 177.

³ Usp. M. Šrepel, o. c., str. 166-170; P. Kasandrić, “Marko Marulić: život i djela”, u: M. Marulić, *Judita*, Zagreb 1901, str. XXXIV-XXXV.

⁴ Marulićeve *Parabole* prvi je djelomice preveo M. Milas (*Pedeset latinskih priča Marka Marulića*, Vijenac 33/1901, str. 830-833.). Cjeloviti prijevod potom je sačinio M. Pavelić (*Pedeset priča*, Zagreb: Mala pučka knjižnica, 1924.). Ovaj je prijevod dotjerao, dopunio i opremio bilješkama B. Glavičić (M. Marulić, *Latinska djela I*, Čakavski sabor Split, 1979.), koji je sačinio i novi prijevod: M. Marulić, *Latinska manja djela I*² (prev., komentirao i priredio B. Glavičić) Književni krug Split 1992. U radu se služimo ovim najnovijim izdanjem.

⁵ Usp. D. Šimundžić, “Biblijsko-teološke i literarno-didaktičke značajke Marulićevih parabola”, u: M. Marulić, *Latinska manja djela I*, Split 1992, str. 287-306; D. Novaković, “Marulićeve parabole i tradicija tropološkoga pripovijedanja”, Isto, str. 307-325; I. Franješ, “Marulićeve *Quinquaginta parabola*e kao tematsko iskrište baroknom i suvremenom pjesništvu,” *Colloquia Maruliana* VIII (1999), str. 169-177; G. Štepanić, “*Quinquaginta parabola*e: tipologija površinskih narativnih struktura”, *Colloquia Maruliana* IX (2000), str. 419-430; R. Morabito, “Marulićeve parabole i njihov talijanski prijevod”, *Colloquia Maruliana* IX (2000), str. 431-440.

poredaba (*per figuras et similitudines*) prenijeti kreposnu pouku u duše priprostih ljudi radi duhovne koristi. Stavljajući dakle naglasak upravo na kreposne pouke i duhovnu korist, Marulić usmjeruje predmet svojih parabola na pitanja kršćanske etike “znanosti koja se uzdiže iznad svih znanosti”⁶ i osobito na područje *bogoslovnih kreposti*, kojima — ne slučajno — upravo započinje zbirka. U istoj posveti Marulić priznaje kako je i sam smislio i sastavio pedeset parabola (*mecum meditando composui*) i traži od T. Nigera zaštitu od “ugriza od strane zlobnika”.⁷ Vlastiti inovativni doprinos u koordinatama naznačene tradicije, ma kako se Marulićev pojam originalnosti kosio s današnjim, jest dakle ono što nosi sobom opasnost “od ugriza” na koje se Marulić poziva. Stoga bi se u njegovu traženju zaštite i preporuke od Nigera mogao prepoznati ne samo topički element posvete, nego i stvarna potreba za zaštitom koja mu je, kako svjedoče podaci o objelodanjanju i neobjelodanjanju njegovih djela, doista i bila potrebna.⁸ Međutim, više od hipotetičkoga raspravljanja o zbiljskoj opravdanosti Marulićeva strahovanja od “ugriza”, za naše se svrhe čini uputnijim usredotočiti na pojam izmišljanja (*fingere*), u kojemu zapravo leži pravi uzrok Marulićeve potrebe da pruži dodatno opravdanje svojega postupka i pozove se na uzore. Prava opasnost od neshvaćanja, krivoga shvaćanja ili čak optužaba za izmišljanje i laganje bila je realnost i cijena koju je sobom nosio postupak izmišljanja (*fingere*), kako će ga Marulić izrijeком predstaviti u svojem *Evandelistaru*. Indikativno je da se Marulić autoreferencijalno osvrnuo na svoje parabole u III. pogl. 2. knjige *Evandelistara* upravo u poglavlju koje je posvećeno Božjoj zapovijedi: *Ne govori lažna svjedočanstva*:

“Izmišljati (*fingere*) pak i lagati a da to nikomu ne naškodi lagan je grijeh. Kadšto ne predstavlja ni grijeh, nego prije zaslugu, kao kad se izmišljaju parabole ili apolozi za pouke iz kreposti. Jer svatko dobro zna da je to izmišljeno ne zato da se kaže laž, nego da se istina spasonosne nauke ugodnije izrazi, draže prihvati i čvršće sjedne u pamet onomu koji je uči. Meni nije nipošto žao da sam to učinio napisavši onu knjižicu od pedeset parabola želeći koristiti vrlo mnogima ne lažju, nego istinom.”

(Marulić, *Evandelistar* II, 3)⁹

⁶ Usp. M. Marulić, *Evandelistar*, sv. I. (prir., prev. i komentirao B. Glavičić), Književni krug Split 1985, str. 45. (413)

⁷ Obraćajući se izravno T. Nigeru i navodeći uzore, Marulić veli: “Za tima se dakle htjedoh povesti u ovome djelcu što Ti ga sada šaljem, tražeći time Tvoj sud da se ne bih, budeš li mi povladio, bojao izdati ga i plašio se ikakvih ugriza od strane zlobnika.” Cit. prema: M. Marulić, *Latinska manja djela I* (1992), str. 329. (389)

⁸ Usp. sažetu rekapitulaciju problema oko tiskanja Marulićevih djela. M. Tomasić, “Radosti ‘umin’ja i muke tiskanja”, u: M. Tomasić, *Marko Marulić Marul*, Zagreb — Split 1999, str. 181-185.

⁹ Usp. *Evandelistar*, sv. I, nav. izd., str. 161. (524-525): “Fingere autem et mentiri, quod nemini noceat, levis est culpa. Interdum ne culpa quidem, sed potius meritum, ut cum finguntur parabole siue apologi ad præcepta virtutis. Nemo quippe ignorat ea conficta esse, non ut mendacium dicatur, sed ut veritas disciplinæ salutaris iocundius exprimatur, gratius

I na primjerima svetaca, nastavlja dalje Marulić, “dokazuje se da je izmišljati kadšto ne samo dopušteno nego i nužno svaki put kad hoćemo da se vodi briga bilo o našem, bilo o tuđem spasu”. Postupak je izmišljanja u horizontu kršćanske doktrine zahtijevao dakle dodatno opravdanje i to ponajviše stoga što je parabole dovodio u “opasnu” bliskost s izmišljenim “poganskim pričicama koje škakljaju uši i odvrćaju sluh od istine”.¹⁰ Vjerojatno zbog toga u Marulićevoj zbirci parabola lat. adekvat termina priča (*fabula*) nećemo pronaći.¹¹ On se međutim na stranicama *Evangelistara*, *Institucije* i *Dijaloga o Herkulu*,¹² kao i u novozavjetnome kontekstu i kod crkvenih otaca redovito javlja u izrazito negativnom smislu i uvijek u svezi s poganskim, “praznim” i beskorisnim pričicama koje treba izbjegavati.¹³ Temeljna opreka ne leži dakle u postupku izmišljanja koji je podjednako legitiman i za sastavljanje *parabola* i za sastavljanje *fabula*, nego u njihovoj funkciji: dok su potonje prazne, beskorisne i štetne jer imaju za svrhu ugodnije izraziti *laži*, u parabolama izmišljaj služi tek da bi se sama *istina* ugodnije izrazila. Iako dakle postupak izmišljanja sam po sebi predstavlja lakši oblik *laži*,¹⁴ pa tako i grijeh — kakvi su primjerice i pretvaranje (*simulare*) i zataškivanje (*dissimulare*) — izmišljanje parabola ili apologa (basni) upravo po svojoj svrsi — a ne po sredstvima — ne predstavlja grijeh nego zaslugu. Naposljetku, i Marulićev veliki uzor Toma Kempenski poručuje:

acceptetur tenaciusque menti discentis insideat. Hoc me fecisse nullo modo poenitet edito illo quinquaginta parabolarum libello, dum prodesse plurimis cupio, non commentio, sed ueritate.” B. Glavičić u bilješkama upozorava kako je ovaj podatak u znanosti dosada slabo korišten, a veoma je važan za datiranje Marulićevih djela: ako već nisu bile prije tiskane, a ono su *Parabole* svakako napisane prije *Evangelistara*. Usp. *Evangelistar*, sv. I, nav. izd., bilj. 20., str. 373.

¹⁰ Usp. 1 *Tim* 1,4; 1 *Tim* 4,7; 2 *Tim* 4,4; *Tit* 1,14; 2 *Pt* 1,16.

¹¹ Uz termin *parabola* Marulić koristi i termine *similitudo* i *figura*, ali nikada *fabula*. I u *Dijalogu o Herkulu*, kao i u *Evangelistaru*, Marulić koristi za označivanje Isusovih parabola upravo grčku posuđenicu: *parabola*. Usp. primjerice: *Evangelistar*, sv. I, nav. izd., str. 541; *Dijalog o Herkulu*, u: M. Marulić, *Latinska manja djela I* (1992), str. 112.

¹² Usp. primjerice: *Evangelistar*, sv. I, nav. izd., str. 80. (446-447), str. 133. (497), str. 282. (639); *Dijalog o Herkulu*, nav. izd., str. 66. (106), str. 75. (114). Usp. i M. Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima* (prev. i komentirao B. Glavičić), Zagreb 1986, str. 110. O Marulićevu odnosu spram poganskih mitova (*fabula*) ponajbolje govori njegov *Dijalog o Herkulu*. Usp. analizu: B. Lučin, “Marulićev *Hercules moralisatus* (O alegoriji u *Dijalogu o Herkulu*),” *Colloquia Maruliana II* (1993), str. 16-36.

¹³ Stoga P. Rollinson zaključuje: “While riddles, parables, and proverbs are particularly prominent and legitimized in the Bible, fables are not. The Septuagint does not use the word *mythos* in the canonical books of the Old Testament, and in every instance of its appearance in the New Testament (always translated *fabula* by Jerome) it invariably has bad connotations and associations.” Usp. P. Rollinson, *Classical Theorias of Allegory and Christian Culture*, Brighton 1981, str. 42. Usp. Augustinov stav spram kategorije *laži* i poganskim pričicama, isto, str. 60-64.

¹⁴ O problemu *laži* kod Marulića usp. opširnije 4. pogl. IV. knjige *Institucije*. Usp. literaturu o tomu: J. Talanga, “Marulić i Kant o problemu *laži*,” *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1-2 (1990), str. 183; B. Glavičić, “Podrijetlo Marulićeva učenja o *laži*,” *Colloquia Maruliana III* (1992), str. 67-72.

“Interroga libenter, et audi tacens verba Sanctorum; nec displiceant tibi *parabola* seniorum: sine causa enim non proferuntur.”¹⁵

2.2. Kompleksno i zahtjevno problemsko područje na kojem zatječemo termin *parabola* (grč. *parabolé*, lat. *parabola*, *similitudo*, njem. *Gleichnis*, *Parabel*, engl. *parable*) o čemu dovoljno svjedoči već povijest etimologijskih izvoda,¹⁶ kao i široko područje njegove uporabe, gdje nerijetko zatječemo kako se iste diskurzivne manifestacije nazivlju različitim imenima i obrnuto kako se različiti pojavnici nazivlju istim imenom, dodirno je mjesto na kojemu se susreću, proturječe i potpomažu teologija (egzegeza), filozofija (hermeneutika) i antička retorika, koja je bremenito nasljeđe terminologijskih nejasnoća prenijela na suvremenu znanost o književnosti. Disperzivnost ovih pojmovnih određenja mogla bi se okvirno suziti razlikovanjem nekoliko pojava oblika parabole prema užem području uporabe ovoga termina:

1. parabola kao vrsta induktivnoga dokaza (primjera), kojega uz basnu veže ista vrsna karakteristika koja ju pak razdvaja od paradigme.¹⁷ Basna, parabola i primjer u užem smislu (*parádeigma*) razlikuju se od *enthymema* kao vjerojatna indukcija od vjerojatne dedukcije. No, dok su parabola i basna “izmišljeni primjeri”, paradigma obuhvaća historijski potvrđene događaje i osobe.¹⁸
2. parabola kao retorička figura, vrsta proširene usporedbe (*comparatio*, *similitudo*, *homoíosis*),¹⁹ koju se pokatkad teško razlikuje od srodnih figura, kao što su primjerice *collatio*, *imago* (*icon*) ili *exemplum* (*parádeigma*).²⁰

¹⁵ Usp. M. Marulić, *Od naslidovanj'a Isukarstova i od pogarjen'ja taščin se-gasvitnjih* (prir. M. Moguš), Književni krug Split 1989, faksimil str. 8. Marulićev prijevod glasi: “Pitaj rado i slišaj mučeći riči svetih, i ugodne ti budi *pritači* starišin jer nisu rečene brez uzroka.” Isto, str. 46. Još je M. Šrepeš naznačio kako u ovim riječima T. Kempenca leži mogući poticaj Maruliću da i sam sastavi parabole. Usp. M. Šrepeš, o. c., str. 169.

¹⁶ Usp. D. Novaković, o. c., str. 308, 310.

¹⁷ Usp. Aristotel, *Retorika* (prev. i prir. M. Višić), Zagreb 1989, II, 20, 1393a-2-7; R. Barthes, *Retorika starih* (prev. R. Močnik), Ljubljana 1990, B. 1. 7. (str. 62), D. Novaković, o. c., str. 308-309; D. Novaković, “Generički kontekst Marulićeve *Institucije*”, *Mogućnosti* (1987), br. 3-4, str. 232-235; P. Ricoeur, *Živa metafora* (prev. N. Vajs), Zagreb 1981, str. 30-31; P. Rollinson, o. c., str. 50.

¹⁸ Bitna je činjenica da je Aristotel cijelo područje usporedbe obradio u dva različita konteksta: a) vezano uz teoriju “dokaza” — gdje je prvotno definirana parabola (II, 20); b) u kontekstu teorije o “lexisu” (III, 4) gdje se usporedba razmatra u svom odnosu spram metafore.

¹⁹ Usp. R. Simon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva II*, Zagreb 1969, str. 12, 99; H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*² München 1973, p. 395 (str. 218), p. 422 (str. 232), p. 846 2a (str. 421-422), p. 847 (str. 422); L. Zima, *Figure u našem narodnom pjesničtvu s njihovom teorijom*, Zagreb 1880, str. 71-93; A. Šenoa, *Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga narodnoga i umjetnoga sa uvodom o poetici*, Zagreb 1876, str. XI; H. F. Plett, *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, Hamburg 1973, str. 55; D. Škiljan, “Terminologija: figure i tropi”, *Latina et Graeca* 34 (1989), str. 71; D. Škiljan, *Dijalog s antikom*, Zagreb 1992, str. 74.

²⁰ Usp. P. Rollinson, o. c., str. 14, 15, kao i dodatak knjizi (str. 150-159.) prema Spengelovoj knjizi *Rhetores Graeci* (Leipzig 1853-56, reprint Frankfurt 1966.), gdje

3. parabole u Starome zavjetu: starozavjetne parabole (izvorni hebrejski termin bio je *mashal*), kakve se primjerice zatječu u proročkim viđenjima, kao što je Bileamovo proročanstvo (*Br* 22-24) ili kod Ezekiela o dva orla (*Ez* 17, 3-10) i dr., a javljaju se u bliskoj značenjskoj svezi ne samo s usporedbom, nego i s mnoštvom drugih figurativnih oblika, kao što su primjerice enigma i poslovice, kako se pokazuje u *Knjizi Sirahovoj* (*Sir* 47, 17),²¹ ili pak zagonetka, primjer, alegorija, šala, maksima i dr., kako se razaznaje iz prijevodne prakse *Septuaginte* i *Vulgate*.²²
4. parabole u Evanđeljima: novozavjetne parabole s kojima započinje povijest parabole u užem smislu jesu Isusove "ilustrativne pripovijesti" kakve se zatječu u sinoptičkim evanđeljima, primjerice: *Sijač* (*Mt* 13, 3-8; *Mk* 4, 3-8; *Lk* 8, 5-8) *Milosrdni Samarijanac* (*Lk* 10, 30-37), *Radnici u vinogradu* (*Mt* 20, 1-16) *Izgubljeni sin* (*Lk* 15, 11-32) i dr., ali i u Ivanovu evanđelju.²³ Međutim, naziv parabola u širem se smislu ne odnosi samo na narativne oblike, nego i na raznolike načine figurativnoga izričaja od kratke metafore (*Mt* 5, 14) i usporedbe (*Mt* 13, 33)²⁴ do razvijene alegorije (*Mt* 21, 33-46), poslovice (*Lk* 4, 23), zagonetke (*Mk* 7, 15-17), primjera (*Lk* 12, 15-21). Naknadna razlikovanja uvode se najčešće između *parabole* u užem smislu, *usporedbe* i *priče s primjerom* (Jülicher)²⁵ ili između *parabole* i *usporedbe* (Kurz).²⁶ U

je prezentiran izbor tekstova iz antičke retoričke tradicije u kojoj se objašnjava termin parabola (Pseudo-Longin, Diomed, Apsin, Rufin, Minukijan Mlađi i dr.). Usp. i D. Novaković, o. c. (1992), str. 309.

²¹ Usp. i dalje u Starom zavjetu: *Sir* 39, 2-3; *Br* 12, 6-8; 1 *Sam* 10, 12; 1 *Sam* 24, 14; *Ez* 16, 44; *Ez* 18, 2-3; *Ez* 24, 3-5; *Ez* 24, 5-14.

²² Usp. D. Novaković, o. c. (1992), str. 310; P. Rollinson, o. c., str. 33-38; *Rječnik biblijske teologije*, ur. X. L. Dufour (prev. M. Križman), Zagreb 1993, str. 992; M. Vugdelija, *Pastoralni aspekti besjede u prispodobama*, Zagreb-Makarska 1985, str. 16; 83. O parabolama iz Staroga zavjeta usp. J. Durr, *The Parables in the Gospels*, New York 1985, str. 7-21; J. MacQueen, *Allegory*, London 1976, str. 18-37; J. D. Crossan, *In Parables*, New York-Evanston-San Francisco-London 1973, str. 8.

²³ Osim u sinoptičkim evanđeljima, kako se općenito drži, parabole nalazimo i u Ivanovu evanđelju (*Iv* 10, 1-16., *Iv* 15, 1-8). Ovdje međutim ne dolazi riječ parabola već *paroimia* (*proverbium*), pod čime se misli i poslovice i figurativni govor općenito.

²⁴ Najčešći je prijevodni ekvivalent za grč. *parabolé* uz posuđenicu iz grč. *parabola*, lat. *similitudo* kojega pak Jeronim — što je znakovito — ne primjenjuje kod starozavjetnih parabola. Usp. P. Rollinson, o. c., str. 41.

²⁵ Prema Jülicheru *usporedba* uzima svakidašnji i tipični događaj (Gorušičino zрно *Mt* 13, 31-32; *Mk* 4, 30-32; *Lk* 13, 18-19), *parabola* jednokratno, poseban događaj (Deset djevoja *Mt* 25, 1-13, *Izgubljeni sin* *Lk* 15 11-32), *priča s primjerom* jedinstven događaj s ciljem upućivanja u pravilno djelovanje (*Milosrdni Samarijanac* *Lk* 10, 30-37; *Farizej i carinik* *Lk* 18, 9-14). Usp. D. Novaković, o. c. (1992) str. 313-314; *Religijsko-pedagoški katehetski leksikon*, prir. M. Pranjić, Zagreb 1991, str. 597; *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb 1997, str. 442.

²⁶ Tako Kurz razlikuje biblijske usporedbe (*Gleichnis*) i biblijske parabole (*Parabel*) koje obje imaju alegorijsku strukturu. Međutim, dok se kod parabole koriste izmišljene,

tumačenju Isusovih parabola težište je spora usmjereno na pitanje imaju li Isusove parabole načelno strukturu usporedbe ili alegorije (Jülicher), dok je u novije vrijeme zamjetljivo pomjeranje akcenta s problema alegorije na problem metafore.²⁷

5. u suvremenoj praksi književnoznanstvenoga označivanja ovaj se termin koristi kao općeniti naziv za oblik figurativnoga, prenesenoga govora koji ne podliježe genološkim određenjima, pa se primjenjuje na književne vrste kratkih, izmišljenih, alegorijskih pripovijesti moralno-poučnog sadržaja, ali i na duže narativne vrste kao što je roman — čiji se paradigmatički model pronalazi u Kafkinim romanima — ili na dramske tekstove: Brecht, Beckett, Ionesco.²⁸

Naznačujući tako temeljne teorijsko-terminologijske prijepore koji se otvaraju pred svakim inicijalnim istraživanjem parabola, ostavljajući po strani adekvatnost naših prijevodnih ekvivalenata: *usporedba*, *prispodoba*, *prilika*, *priča*,²⁹ čini se kako se dodatni izvor terminologijskih nejasnoća krije u samom opsegu predmetnoga područja koji se imenuje parabolom. U tomu bi se okruženju valjano bilo zapitati: naznačujemo li terminom *parabola* dvočlanu strukturu: narativno-deskriptivnu i onu interpretacijsku, ili se pak ovaj naziv odnosi tek na njezinu prvu polovicu. Time smo dakako otvorili drugo važno pitanje na koje egzegeza nije dala jednoznačnoga odgovora: pretpostavlja li idealan i prototipski uzorak parabole i tumačenje koje može biti eksplicitno ili implicitno,³⁰ ili je tumačenje nešto što je dodano naknadno (Jülicher). Kada je riječ o Marulićevim parabolama, sasvim

posebne pripovijesti ispričane u prošlom vremenu (Izgubljeni sin), kod usporedbe se pripovijeda o tipičnim i poznatim događajima ponajčešće u prezentu (Sijač). Usp. G. K u r z, *Metapher, Allegorie, Simbol*, Göttingen 1997, str. 52.

²⁷ S Jülicherom započet rat protiv alegorijskoga tumačenja parabola u daljnjem je tijeku urodio različitim pristupima parabolama od kojih izdvajamo najznačajnije: *metoda povijesti oblika* (R. Bultmann), *povijesni pristup* (G. H. Dodd, J. Jeremias, E. Linnemann), *hermeneutički* (P. Ricoeur, E. Fuchs, E. Jungel) i *književnoznanstveni pristup* (R. W. Funk, D. O. Via, J. D. Crossan, J. D. Weder). Usp. pregled novijih pristupa parabolama: H. W e d e r, *Die Gleichnisse Jesu als Metaphern. Traditionen und redaktionengeschichte Analysen und Interpretation*, Göttingen 1978, str. 11-58; M. V u g d e l i j a, o. c., str. 15-29; *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, nav. izd., str. 598; P. R i c o e u r, "Biblische Hermeneutik", u zborniku: *Die neutestamentliche Gleichnisforschung im Horizont von Hermeneutik und Literaturwissenschaft* (hrsg. W. Harnisch), Darmstadt 1982, str. 248-282.

²⁸ Usp. H. Wilpert, *Sachwörter der Literatur*,⁶ Stuttgart 1979, str. 580-581.

²⁹ D. Hren osuđuje hrvatske prijevode grčke imenice (parabolé) terminom priča, pronalazeći joj začetke u Vuka, Daničića, Ivekovića i Štadlera i dr., te budući da termin priča ni u teološkom niti u strukturalnom smislu nije po njegovu sudu relevantan, predlaže termine: **prilika** (kako je kod Belostenca i u Škarićevu prijevodu *Sv. pisma*) **prispodoba** ili **usporedba**. Usp. D. H r e n, "Hrvatski prijevod imenice *parabola*", *Bogoslovska smotra* (1924), str. 233-237. Zanimljivo je međutim, i to bi vrijedilo detaljnije istražiti, kako je Marulić prevodeći *De imitatione* lat. *parabola* preveo upravo s *priča*. Usp. M. M a r u - l i ć, *Naslidovanje*, nav. izd., str. 46. U rječniku koji je sastavio M. Moguš ova je imenica objašnjena kao "izreka, pouka, priča, poslovica".

³⁰ Usp. P. R o l l i n s o n, o. c., str. 41.

je razvidna obvezatnost dvočlane strukture: narativno-deskriptivnoga dijela i njezina tumačenja što je pojačano i čestim prijelaznim formulama: *haec parabola docet*, *haec parabola pertinet*, *haec parabola respicit*, *haec parabola commendat* itd., što jasno pokazuje kako Marulić parabolom naziva prvi narativni-deskriptivni dio koji u nastavku interpretira. Stoga se i mi odlučujemo za ovu terminologijsku uporabu, ali time ne želimo dokinuti, nego naprotiv potvrditi dijalektičko-zrcalni odnos koji je Marulić uspostavio između dviju *polovica*: parabole i njezina tumačenja.

3. MAKROKOMPOZICIJSKI I TEMATSKI PLAN ZBIRKE

3.1. Na makrokompozicijskome je planu ova Marulićeva zbirka tek naizgled nesustavnoga ustrojstva. Dispozicija zbirke temelji se na čvrstom tematskome uokvirenju: prvih je sedam parabola posvećeno bogoslovnim (*teološkim*) krepostima: *vjeri*, *ufanju* i *ljubavi*,³¹ a posljednje su četiri posvećene “posljednjim stvarima”: čistilištu, paklu, raju i Posljednjem sudu. Postupak kakav zatječemo u prvoj paraboli unekoliko je zakonodavan za dispoziciju parabola u zbirci. Prva bogoslovska krepost: vjera³² predočena je kroz priču o izboru pravoga puta, pri čemu personificirane figure: *Istina*, *Neistina* i *Sumnja* jasno sugeriraju kako je put *Istine* put vjere u Krista, put *Sumnje* put kojemu vode “filozofi”, a put *Neistine* put koji zastupaju pogani. Simultano naznačeni grijesi protiv vjere personificiranim likovima *Neistine* i *Sumnje* u sljedećim su parabolama sukcesivno raspoređeni u još tri parabole koje slijede jedna za drugom: 2. je parabola posvećena problemu sumnje, 3. problemu (židovske) nevjere, a 4. krivovjerju (herezi).

Drugu bogoslovnu krepost (ufanje, nadu) obrađuje 5. parabola, dok su 6. i 7. parabola posvećene kreposti ljubavi u svome hijerarhijskome slijedu: ljubavi prema Bogu i bližnjemu (6), i ljubavi prema neprijatelju (7).³³ Završetak ovoga niza predstavlja 8. parabola jer tematizira postignuće konačne svrhe u životu koju čovjek ostvaruje stanjem potpune smirenosti, odsućem svakoga lošeg djelovanja, blaženstvom (*beatitudo*) i mirom s drugima i sa samim sobom. Sljedeće su tri parabole (9, 10. i 11.) posvećene središnjoj Marulićevoj temi nasljedovanja Krista: 9. parabola likom dobrog pastira koji vodi svoje “bolesno i raštrkano” stado

³¹ Cjelokupna čudoredna stvarnost, kako veli T. Akvinski, može se svesti na raspravu o vrlinama od kojih su tri bogoslovne (*theologicae*) a četiri stožerne (*cardinales*). Kod Marulića je vidljivo inzistiranje upravo na bogoslovnim vrlinama (vjera, ufanje, ljubav), a tek potom na stožernim (razboritost, pravednost, hrabrost, umjerenost). Usp. T. Akvinski, *Izabrano djelo* (izabrao i prir. T. Vereš), Zagreb 1981, str. 242; D. Šimundža, o.c. (1992), str. 290; D. Šimundža, “Opći pristup Marulićevu *Evangelistaru*”, u: M. Marulić, *Evangelistar*, sv. I, nav. izd., str. 34; A. Živković, *Kršćanske kreposti*, Zagreb 1942, str. 78-175.

³² I prva knjiga *Evangelistara* posvećena je kreposti vjere. O dispoziciji *Evangelistara* usp. D. Šimundža, o.c. (1985), str. 24-27.

³³ Identičan hijerarhijski slijed kreposti ljubavi Marulić je izložio u prvim poglavljima IV. knjige *Evangelistara* kao i u prvim poglavljima II. knjige *Institucije*.

izloženo “vučjim raljama” predočuje sve ovozemaljske teškoće nasljedovanja Krista. Ista je alternativa: ljubiti svijet ili ljubiti “gospodara svijeta”, koju je Marulić istaknuo na završetku tumačenja 9. parabole zadobila konkretizaciju u sljedećoj (10) paraboli, gdje se simboličke radnje “ulova velikih riba” i “skupljanja morske trave” paradoksalno sabiru u poanti pripovijesti: oni koji su se pokazali ljudi skupljajući morsku travu mudriji su i izvukli su veću korist nego oni od ribolova. Težina izbora koja stoji pred svakim čovjekom: služiti Bogu ili zloduhu, predočena je i u 11. paraboli u kojoj je do maksimuma zaoštrena alternativa: ne može se istodobno služiti dvojici gospodara.³⁴

Unutar zbirke moguće je izdvojiti još poneke sukcesivno povezane tematske skupine. Tako je primjerice u tri parabole u sredini zbirke (21, 22. i 23.) središnji lik Bog koji se javlja u tematskoj ulozi *oca*, *vladara* i *kralja*, a u posljednjoj je trećini zbirke u tri parabole (39, 40. i 41.) Marulić obradio temu smrti: neizbježnost smrti koja je zajednička svima (39), potrebu umjerenoga tugovanja za pokojnim (40), kao i neizvjesnost trenutka smrti (41). Ova je tematska skupina mjestom svojega pojavljivanja ujedno priprava za “posljednje stvari” koje će Marulić obraditi u posljednjim parabolama: čistilište (47), pakao (48), raj (49), Posljednji sud (50). Od ostalih tematskih skupina osobito su zanimljive one koje su izravno upućene svećeničkom staležu i tematiziraju tzv. *staleške kreposti*.³⁵ Takve su parabole: 12, 13, 14. i 15. u prvome dijelu zbirke te 42, 43, 44. i 45. na završetku zbirke. U ovome je tematskome krugu zanimljivo zapaziti kako su čak dvije parabole (14. i 42.) posvećene problemu plaće za crkvenoga učitelja: 14. parabola pripovijedanjem o dvojici sinova poljodjelaca koji su podjednako marljivi, ali jedan ipak ubire veći plod, obrađuje problem *supererogacije*,³⁶ dok 42. parabola naglašava izvjesnost plaće službenika Božjega čak i u slučaju kada njegovo naučavanje ne urodi plodom. U jedan su niz povezane i parabole posvećene problemu đavla i njegovim očitovanjima (17, 18, 19.). U 17. je paraboli Marulić figurom ribara koji za dobar “ulov” ulaže “slasne zamke” nagovijestio problem sedam “glavnih grijeha”, što će potpuniju konkretizaciju zadobiti u 18. paraboli gdje je sedam glavnih grijeha predočeno figurativnom simbolikom broja 7 (sedam ljepljivih šiba), dok će u 19. paraboli Marulić tematizirati odnos đavla prema svojim “slugama”. Izuzev grijeha bludnosti koji je djelomice nagoviješten u 15. paraboli posvećenoj svećeničkome staležu, gdje se upozorava na štetnost ženskoga društva za svećenika, svaki će od sedam glavnih grijeha potom zadobiti samostalnu obradu u zasebnim parabolama: oholost (27, 35, 43),³⁷ lakomost (27), zavist (31),³⁸ proždrljivost i neumjerenost u jelu i piću (32), srditost (37), lijenost (29).

³⁴ Usp. Mt 6, 24.

³⁵ Usp. A. Živković, o.c. (1942), str. 403-405.

³⁶ Usp. J. Talanga, *Uvod u etiku*, Zagreb 1999, str. 105.

³⁷ U 27. paraboli tematizirana je lakomost kao pripadni dio oholosti, 35. parabola obrađuje grijeh oholosti u opoziciji spram vrline poniznosti, dok 43. parabola tematizira grijeh oholosti primijenjen na svećenički stalež glede uživanja u ispraznoj slavi i lakomosti, što se u sustavu tradicionalne katoličke moralke uzimlje kao pripadni dio oholosti. Usp. A. Živković, *Osnovno moralno bogoslovlje* 1, Zagreb 1938, str. 378-381.

³⁸ Kroz šaljivu priču o seljaku i njegovu pogrešnu rasuđivanju, Marulić poučava kako se treba uzdržavati od nepromišljena suda o drugima i osobito nepravednoga optuživanja

3. 2. Postupak iz 35. parabole oprimjeruje Marulićev narativni i argumentacijski sustav u cijelosti: kako spoznaja vrline ovisi o spoznaji suprotna joj grijeha (poroka), postupak izlaganja je učinkovitiji ako se istodobno predoče vrlina i suprotan joj porok, pozitivne i negativne zapovijesti (zabrane), kreposno i griješno djelovanje.³⁹ Marulić to čini ili u jednoj paraboli istodobno (primjerice u 35. ili u 21. paraboli) ili tako da vrlinu i porok antitetički rasporedi u parabole koje slijede jedna za drugom.⁴⁰

Na tematskome planu zbirke znakovit je Marulićev odabir izvanjskih čimbenika koji predstavljaju izravnu opasnost za vjeru: žensko društvo za svećenika (15), loše društvo za svakog čovjeka koji nastoji živjeti krepostnim životom (28), "loše" knjige za onoga tko se želi posvetiti izučavanju svetih knjiga (24). Od unutarnjih opasnosti najveća je ona koja uključuje podložnost osjetilima (u 20. paraboli to su pet zvijeri koje stoje na ulazu u grad *Mira*) i podlijevanje svim zamkama i mamcima grijeha koje čovjeka trajno odvlače od služenja Bogu. U tom je kontekstu vrijedno zamijetiti kako Marulić uza svu pozornost koju posvećuje tzv. *trpnim vrlinama*,⁴¹ pasivnim krepostima kakve su primjerice poniznost, poslušnost, strpljivost, svladavanje ili samoodricanje, iznimnu pozornost posvećuje *stožernoj vrlini*: hrabrosti i njoj pripadnome dijelu: ustrajnosti (34). Stoga ne čudi što Marulić u više parabola izravno tematizira potrebu aktivne i neprestane borbe s "napašću" s ciljem uzdržavanja čudoredne čistoće i podjednako osuđuje kolebljivost i kukavičluk u svladavanju vremenitih zala (16). Značajno je također da Marulić sukladno kanonu kršćanske moralke podjednako osuđuje i griješni čin kao i propust čina: *omissio* (12).⁴² Ljudsko djelovanje, koje Marulić vrednuje s teološko-etičkoga stanovišta, svedeno je na voljno-slobodne čine koji uključuju razvedene razrede i klase ljudskih čina kako ih pretpostavlja i usustavljuje katolička moralka: unutarnje i izvanjske; izvedene i naredene; pozitivne (*actio*) i negativne (*omissio*); dobre i loše; valjane i nevaljane; prirodne i natprirodne.⁴³ Izvor etičkoga vrednovanja podjednako su moralne kvalitete ljudi (likova) koji djeluju, što je karakteristično za *kreposno* ili *aretaičko* motrište, kao i moralne kvalitete radnji koje oni obavljaju, što je tipično za *dužnosno* ili *deontičko* motrište.⁴⁴

(klevete), što je u sustavu katoličke moralke grijeh zavisti. Usp. A. Ž i v k o v i ć, o.c. (1938), str. 383. Usp. T. K e m p e n a c, *Nasljeduj Krista* (prev. A. Jarm), Zagreb 1998, I, 14. (pogl. *Valja se čuvati nepromišljena suda*), kao i M. M a r u l i ć, *Naslidovanje*, nav. izd., str. 53-54. (pogl. *Od uklonjen'ja suda nerazborna*).

³⁹ Usp. o tomu *Evangelistar*, sv. I, nav. izd., str. 96. (461): "Događa se naime da krepost jače zasja iz usporedbe s porocima." Usp. isto, str. 128, 177.

⁴⁰ Tako primjerice 26. parabola obrađuje djelo milosrđa: milostinju, dok je 27. parabola posvećena grijehu lakomosti.

⁴¹ Usp. A. Ž i v k o v i ć, o.c. (1938), str. 29.

⁴² Usp. A. Ž i v k o v i ć, o.c. (1938), str. 94. O bolesti volje (*abulia*) usp. o.c., str. 124.

⁴³ Usp. A. Ž i v k o v i ć, o.c. (1938), str. 87-89; J. Kuničić, *Katolička moralka* I, Zagreb 1960, str. 29-55.

⁴⁴ Dužnosni moralni sudovi odnose se na određeni tip djelovanja, a kreposni moralni sudovi odnose se na određenu kakvoću etičkoga subjekta. Stoga dužnosna prosudba ističe moralne kvalitete djelovanja kao takvoga, dok kreposna prosudba ističe moralne kvalitete

Ma kako sustavna razrada etičkih tema koje je Marulić tematizirao u svojim parabolama premašuje opseg i ciljeve ovoga rada,⁴⁵ njihovo je skiciranje naprosto nužno kako bismo imali uvid u tematski opseg ispriopovijedanoga svijeta Marulićevih parabola. Bez poznavanja sustava katoličke moralke u čijim se okvirima odvija Marulićev pripovjedni koncept uzalud ćemo pokušavati otkriti jedno formalno i oblikotvorno načelo kojim bismo mogli opisati njihovo pripovjedno ustrojstvo. S druge pak strane, sustav katoličke moralke na koji se oslanja Marulić otkriva nam kako ispod prividnoga tematskoga šarenila njegovih pedeset parabola postoji čvrsto i konstitutivno načelo koje odlučuje o dispoziciji pojedinih parabola u zbirci. Naposljetku, tematski i makrokompozicijski plan zbirke — a ne samo eksplicitno izrečeni stavovi u posveti djela — vode nas zaključku: Marulićeva je zbirka imala jasnu namjenu upućivanja vjernika u model praktičnoga ostvarivanja kreposti. Pri tomu je prosti puk krajnja recepcijska odrednica što je upisano u temelje ove generičke tradicije, ali je Marulić pretpostavljao i obrazovaniji stalež,⁴⁶ među njima i laike i svećenike, koji su mogli ove parabole iskoristiti kao građu za svoje propovijedi,⁴⁷ ali ih zasigurno čitati i kao samostalnu lektiru.

4. ZNAČENJSKO USTROJSTVO MARULIĆEVIH PARABOLA

4.1. *Sensus litteralis* i *sensus spiritualis*

4.1.1. Spoznaje do kojih se došlo u okviru egzegeze novozavjetnih parabola pokazale su kako isti termin *parabola* pokriva različite zasebne manifestacije te da idealan i čist oblik parabole koji bi bio svodiv samo i isključivo na jednu

čovjeka koji djeluje. Usp. J. T a l a n g a, o.c. (1999), str. 103-104. B. VI. Lekić istiće kako se Marulićeva djela — osobito *Evangelistar* — od onodobnih djela moralne teologije razlikuju po tomu što "idu za tim da obuhvate sav nauk o kršćanskim krepostima i prikazu sve moralne dužnosti kršćana." Usp. B. VI. L e k i ć, o. c., str. 184-191.

⁴⁵ Opširnije o Marulićevoj etici uz navedene radove (Šimundža) usp. V. F i l i p o - v i ć, "Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* IX (1983), str. 3-22; I. F u č e k, "Marulić fra i moralisti croati (1450-1524)", *Colloquia Maruliana* IX (2000), str. 165-178. O Marulićevoj etici spram "humanističke etike" usp. E. B a n i ć — P a j n i ć, "Problem 'humanizma' humanizma", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 35-36 (1992), str. 7-26; Lj. S c h i f f l e r, "Marulićev humanistički program", u: Lj. S c h i f f l e r, *Humanizam bez granica*, Zagreb 1992, str. 79-93.

⁴⁶ R. Morabito dolazi do istovjetnoga zaključka. Autorica smatra kako se Marulićev iskaz u posveti djela ne treba čitati doslovce, nego u okviru toposa *modestiae* o samopoistovjećivanju s neukim narodom i u odnosu na "niski karakter" prihvaćenog žanra, te da je Marulić zasigurno namijenio svoju zbirku i obrazovanoj publici (svećeničkoj i svjetovnoj). Po svojoj strukturi ova Marulićeva zbirka više nalikuje egzemplarnoj književnosti uopće i paraboličnoj posebno, nego propovjedničkim priručnicima namijenjenim usmenom izvođenju propovijedi. Usp. R. M o r a b i t o, o. c., str. 438.

⁴⁷ Usp. D. N o v a k o v i ć, o.c. (1992), str. 316, 320.

retoričku figuru, jedan narativni oblik ili pak jedan interpretativni obrazac nije ostvariv. S druge pak strane načelna dihotomija ima li parabola strukturu usporedbe u kojoj je tek jedan središnji element okosnica usporedbe ili alegorije u kojoj se mora detektirati više usporednih točaka poprimila je s vremenom — kako se to često događa — odlike mehaničkoga razlikovanja.

Marulićeve parabole dijele istu sudbinu i nemoguće ih je podvesti pod jedan čvrsti narativni ili retorički obrazac, a dvojbu: usporedba ili alegorija treba na njih prenositi s oprezom.⁴⁸ Formalni kriterij: jedna/više prispodobnih točaka može nam odvratiti pogled od esencijalnoga problema paraboličnoga kazivanja koji je fokusiran na odnos “doslovnoga” i “prenesenoga” značenja. Njihov je odnos međutim kompleksniji no što se to na prvi pogled čini i u tradiciji biblijske egzegeze ovaj problem nije rješavan na jednoznačan način.⁴⁹ Opozicija *factis-verbis* nije svodiva na opoziciju doslovnoga i prenesenoga značenja. Štoviše, *sensus litteralis* nije svodiv jedino i isključivo na doslovni smisao.⁵⁰ Duhovno značenje (*sensus spiritualis*) koje se izrijeком aktualizira u postupku tumačenju, u Marulićevim parabolama nije odvojeno, nego je sadržano u doslovnome značenju (*sensus litteralis*). Doslovni se smisao — po riječima Tome Akvinskoga — ne odnosi na sliku nego na ono što slika predstavlja, pa je stoga i moguće da je poredbeno značenje (*sensus parabolicus*) sadržano u doslovnome smislu:

“Poredbeno je značenje (*sensus parabolicus*) sadržano u doslovnom smislu, jer riječima označujemo: ponešto u vlastitom smislu, ponešto pak slikovito. A doslovni se smisao ne odnosi na sliku, nego na ono što slika predstavlja. Kad, naime, Pismo govori o Božjoj ruci, onda doslovni smisao nije da Bog ima takav tjelesni ud, nego da ima ono što taj ud predstavlja, to jest stvaralačku snagu.”⁵¹

S druge pak strane na pitanje, *prijepor* smije li se *Sveto pismo* služiti metaforama, prispodobama i slikama, što je svojstveno pjesništvu — znanosti koja

⁴⁸ U novijim književnoznanstvenim pristupima parabolama redovito se na to upozorava. Usp. primjerice: J. D. C r o s s a n, o.c., str. 8-10; H. W e d e r, o.c., str. 69-75.

⁴⁹ Usp. temeljno djelo o srednjovjekovnoj alegorezi: H e n r i d e L u b a c, *Typologie Allegorie Geister Sinn* (prev. R. Voderholzer), Freiburg 1999, osobito II. dio: “Allegorie-Allegorese”, str. 265-395, kao i: J. M a c q u e n, pogl. “Medieval Theories of Allegory”, nav. djelo, str. 46-59; P. R o l l i n s o n, pogl. “The Christian Response”, nav. djelo, str. 29-87. Usp. i enciklopedijsku natuknicu: A. S t a m a ć, “Naziv alegorija (enciklopedijske natuknice o pridruženim pojmovima), u: *Tropi i figure* (ur. Ž. B e n č i ć i D. F a l i š e v a c), Zagreb 1995, str. 253-260.

⁵⁰ Usp. znakovit naziv članka A. N e m e t z a: “Literalness and the *sensus Litteralis*”, *Speculum* 43 (1959), str. 76-89. Po njegovu je mišljenju pogrešno prevođenje termina: *sensus litteralis* kao isključivo doslovne, literarne razine značenja dovelo do mnoštva zabluda. Usp. razradu ove teze: M. W. B l o o m f i e l d, “Allegory as Interpretation.” *New literary history* 3 (1972), str. 313.

⁵¹ Usp. T. A k v i n s k i, *Summa theologiae*, I, 1, X., (nav. izd., str. 167). Usp. razliku između “realne” i “verbalne alegorije” T. T o d o r o v, *Simbolizam i tumačenje* (prev J. Aćin), Novi Sad 1986, str. 44-45; A. Z l a t a r, “Alegorija: figura, tumačenje, vrsta”, u: *Tropi i figure* (ur. Ž. Benčić, D. Fališevac), Zagreb 1995, str. 271-272.

je na najnižem stupnju — Toma Akvinski odgovara afirmativno: duhovna se zbiljnost izlaže u prisposodobama s tjelesnim svijetom jer je to *neizbježno* (do umnog se svijeta nužno dospijeva po osjetilnom svijetu) i jer je to *svrsishodno* (tako i neuki — jer je Božja riječ upućena svima — mogu shvatiti Sveto pismo).⁵²

Ma kako bio kompleksan odnos između doslovnoga i prenesenoga značenja u paraboli: kretao se on u rasponu između odnosa potpune transparentnosti do odnosa supstitucije ili interferencije, te uza svu bliskost koju parabola ostvaruje s retoričkim terminom *similitudo*, on je za parabolu upravo ključan jer pokazuje kako parabolični govor naprosto pretpostavlja “namaze strane boje”, “izmišljaj u svrhu istine”⁵³ u kojemu je — za razliku od pjesničkih *pričica* — “duhovni smisao” ono od čega se započinje i čemu se teži. Minimalni oblik priče i stanovita pripovjedna artikulacija samo su *neizbježni* i *svrsishodni* posrednici koji imaju spoznajno-didaktičku ulogu. Unatoč raznolikim modelima prijenosa “duhovnoga značenja”, na Marulićeve bi se parabole mogao primijeniti Ricoeurov zaključak: “Parabola je spoj narativne forme i metaforičkog procesa”.⁵⁴ Marulićeve parabole esencijalno zadržavaju dvostrukost kazivanja: doslovnoga i prenesenoga.⁵⁵ Njihovo se razdvajanje vrši tek u postupku tumačenja. U protivnome, parabola bi bila prazna priča, fabula, mit, *babska brbljarija*.⁵⁶

4. 1. 2. Kompleksan problem odnosa između doslovnoga i prenesenoga značenja u Marulićevim parabolama mogao bi se okvirno suziti postavljanjem novoga pitanja: je li moralna pouka (*duhovno-tropološki smisao*) koju Marulić želi prenijeti svojim recipijentima neposredno vidljiva već na dijegetskoj razini same priče, pa u tome slučaju možemo govoriti o identitetu i preklapanju duhovnoga i doslovnoga značenja ili su “riječima označene stvari primarno zamišljene kao znaci drugih stvari”⁵⁷ koje se aktualiziraju tek u postupku tumačenja. Imamo li tako u vidu ne samo formalni kriterij jedna/više prisposodobnih točaka, nego i odnos između

⁵² T. Akvinski, *Summa theologiae* I, 1, 9. (nav. izd., str. 165)

⁵³ Uz pomoć retoričkih definicija fikcije i Augustin je definirao parabolu pridružujući joj i Ezopove i Horacijeve basne, ali odbacujući Homera. Usp. P. R o l l i n s o n, o.c., str. 62.

⁵⁴ Usp. P. R i c o e u r, o.c. (1982), str. 248. D. Suvin, na temelju ove Ricoeurove teze, upravo na primjeru parabole istražuje razliku između priče i metafore. Parabola svojom narativnošću i kronotopičnom artikulacijom, koja istodobno nosi metaforičko-spoznajnu vrijednost, upravo je prijelazni oblik između priče i metafore. Usp. D. S u v i n, “O metaforičnosti i narativnosti u književnosti”, *Forum* (1985), br. 6, str. 1154-1167.

⁵⁵ Usp. Danteovo objašnjenje važnosti doslovnoga smisla: “A u takvome (prenesenome) prikazivanju mora doslovni smisao uvijek pretežati, jer je on onaj u čiju su pouku svi drugi smislovi uključeni i bez kojega bi bilo nemoguće i nerazumno shvatiti ostale, a poglavito alegorijski smisao.” Cit. prema Dante A l i g h i e r i, *Gozba*, rasprava II, glava I. (prev. P. Pavličić), *Dubrovnik* (1976), br. 1/2, str. 77.

⁵⁶ Usp. bilj. .

⁵⁷ Mnogostrukost značenja — po T. Akvinskome — ne proizlazi iz toga što jedna riječ označava više stvari nego do mnogostrukosti dolazi stoga što same stvari (označene riječima) postaju znacima drugih stvari. Usp. T. A k v i n s k i, *Summa theologiae* I, 1, 10. (nav. izd., str. 166).

doslovnoga i prenesenoga značenja u samoj paraboli, a potom u postupku njezina tumačenja, čini se kako se Marulićevi interpretacijski modeli mogu smjestiti u prostor između dviju krajnosti: onu u kojoj dolazi do reduktivnoga tumačenja, racionalizacije ili pak odstranjivanja mogućih simboličkih nositelja u paraboli i onu u kojoj dolazi do osamostaljivanja pojedinih značenjskih sastavnica i sustavnoga niza uzajamnih ekvivalencija.

4. 2. *Modeli*

4. 2. 1. Promotrimo sada prvu mogućnost: duhovnim značenjem — u prvome redu tropološko-moralnim — riječima označene stvari nisu znaci drugih stvari nego se promatraju u vlastitome značenju. Parabola ima smislenu dovršenost i transparentnost tropološkoga značenja i bez eksplicitnog usustavljivanja ekvivalentnih značenja u postupku tumačenja. Štoviše, i samo se tumačenje čini redundantnim. Najeklatantniji se takvi primjeri zatječu u 29. i 30. paraboli. Parabola o nekom lakrdijašu koji je hinio kako je slomio nogu (30) jasno poučava da treba izbjegavati laganje, kao što i parabola o nekom čovjeku koji je provodio život u besposlici (29) jasno pokazuje da je besposlica štetna. Tumačenje se čini gotovo izlišnim pa ga Marulić započinje riječima: “Ta priča dovoljno jasno kori ludost besposličara”, i nastavlja tako što pažnju recipijenta usmjeruje na novozavjetnu parabolu o talentima (*Mt* 25, 14-30) koja ima istovjetnu pouku.

Slično se događa i u 6. paraboli: sluga koji ljubi svojega gospodara i za to biva nagrađen pokazuje kakva nagrada očekuje one koji izvršuju *zapovijed ljubavi*. Hijerarhijski model (gospodar-sluga) poznat je sam po sebi i ne zahtijeva eksplicitne personalne jednakosti. U samoj je paraboli izriječkom kroz personalne osobine aktera ili njihove radnje predstavljena i utjelovljena određena vrlina (ljubav) ili grijeh (laganje, besposlica). Duhovno-tropološko značenje (*sensus spiritualis*) tako je neposredno prezentno na samoj površinskoj, literarnoj razini (*sensus litteralis*). Kod tumačenja nije potrebna supstitucija doslovnoga značenja prenesenim, već je dostatan sam čin razumijevanja površinske, doslovne razine značenja na kojoj je posve jasno kamo smjera kreposna pouka: što treba činiti/izbjegavati. Na dijegetskoj razini same priče zamjetna je tako potpuna odsutnost onih jedinica značenja koji bi sami po sebi ponijeli teret znaka i zahtijevali zasebno tumačenje. Stoga umjesto alegorijskih ekvivalencija autor pažnju usmjeruje k poanti ispričane parabole te nije potreban osobiti kognitivan napor kako bi se ispod “prikrivenoga oblika parabole” detektirao pravi smisao: kreposna pouka. Transparentnost njihova duhovnoga-tropološkoga smisla proizlazi otuda što su radnje, personalne osobine aktera ili objekti njihovih težnja izrazito etički obilježeni, što sveznajući pripovjedač osnažuje uključujući već na dijegetskoj razini same priče i konkretne sankcije za izvršavanje ili neizvršavanje naredbi ili zapovijesti (korist/štetu, kaznu/nagradu).

S druge pak strane sličan postupak tumačenja primjenjuje se i na one parabole što sadrže izvjesne jedinice koje bi mogle postati nositeljem relativno samostalnoga

značenja, ali u postupku tumačenja dolazi do njihove redukcije i odstranjivanja. Takva je primjerice 12. parabola u kojoj je ispričovijedano hvalisanje nekog čovjeka kako će sagraditi lađu, a pritom ništa od planiranoga nije učinio. Lađa kao objekt njegove želje mogla bi postati pokazateljem za uključivanjem alegorijskoga tumačenja.⁵⁸ Ono međutim nije aktualizirano. Eksplicitno moralno vrednovanje karakternih osobina “nekog čovjeka koji se hvalisao, a pritom nije ništa učinio” pojednostavnilo je postupak tumačenja. Ono što autor čini jest izravna aplikacija poante cijele parabole na jedan tip recipijenta: pouka je primarno upućena onima koji se kolebaju u svojoj odluci o zaređivanju. Sličan se postupak može zateći i u drugih parabola kao što su primjerice 13, 44. ili 45., koje su također namijenjene svećenicima, ili pak u 28. i 34. paraboli, u kojima se kroz udvostručenja aktantske uloge Subjekta⁵⁹ (bjeljar/ugljenar, tkalac umjerene čudi/tkalac nagle čudi) i njihove kontrarne karakterne osobine pruža jasan model ispravnoga/neispravnoga ponašanja. Usmjerenost na poantu parabole, a ne na pojedinačne značenjske sastavnice, vidljiva je primjerice i u 25. i 31. paraboli. Posljednja je zanimljiva to više što uključuje ironični (humoristički) modus i životinjske likove (magarac, ovca). Međutim, životinjski likovi u ovoj paraboli nemaju značenjsko-alegorijsku funkciju i pridonose tek komičnom učinku, što postaje još vidljivijim usporede li se sa životinjskim likovima u sljedećoj paraboli (32) gdje je (preneseno) značenje životinjskih likova koji zapremaju aktantsku ulogu Objekta upravo presudno za detektiranje moralne pouke cijele parabole: kljuse=tijelo.

Za razliku od potonje parabole (32) svi navedeni primjeri pokazuju kako Marulić u postupku tumačenja doslovni smisao nije potisnuo niti supstituirao prenesenim, nego ga je sačuvao i to tako što je etičko vrednovanje i kreposnu pouku smjestio neposredno na površinsku razinu parabole. Razumijevanje je istodobno i tumačenje.⁶⁰ Umjesto eksplicitnoga tumačenja, doslovni se smisao simultano s tropološkim neposredno uklapa u događajnu i aktualnu čitateljevu sadašnjost: *aplikaciju*.⁶¹ Naglasak je tako u interpretacijskome dijelu više na obrazloženju i

⁵⁸ Tako će primjerice upravo lađa postati indikatorom za uključivanje alegorijskog tumačenja u 5. paraboli (lađa=ovozemaljski život).

⁵⁹ Termin Subjekt preuzet je prema A. J. Greimasu. Usp.: A. J. Greimas, “Aktanti, akteri i figure”, *Revija* (1979) br. 2, str. 61-75; Isti, “refleksije o aktantskim modelima”, *Republika* (1989), br. 5/6, str. 32-50; A. J. Greimas / F. Rastier, “Igre semiotičkih ograničenja”, u: *Suvremena teorija pripovijedanja* (ur. V. Biti), Zagreb 1992, str. 79-96; C. Chabrol, “O nekim problemima narativne i tekstualne gramatike”, *Revija* (1979), br. 2, str. 41-57; M. Becker, *Semiotika književnosti*, Zagreb 1991, str. 66-95; V. Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb 1997, str. 1-4.

⁶⁰ Na temelju Fregove pojmovne distinkcije između značenja (*Bedeutung*) i smisla (*Sinn*), G. Peleš uz pomoć hermeneutike (Ricoeur) razlikuje dvije razine: razinu značenja do koje dolazimo postupkom razumijevanja (dekodiranjem, iščitavanjem značenja) i razinu smisla do koje se dolazi postupkom tumačenja (transkodiranjem, očitavanjem smisla). Usp. G. Peleš, *Priča i značenje*, Zagreb 1989, str. 52-53. i d.

⁶¹ *Subtilitas intelligendi* (razumijevanje) i *subtilitas explicandi* (tumačenje) kao dva temeljna hermeneutička vida, Gadamer je popunio trećim pojmom: *subtilitas applicandi* (primjena) kojim je označio postupak kojim se tuđi glas (tekst) uvodi u egzistencijalni prostor čitača. Usp. G. Peleš, o. c., str. 32-33.

nagovoru negoli na alegorezi u užem smislu. Rečeničnim, a ne leksičkim simbolizmom,⁶² kao i održanjem doslovnoga smisla, autor na površinskoj razini priče izostavlja figurativne elemente te moralnu pouku donosi kroz samu poantu parabole koja se razaznaje kao kauzalno izveden zaključak isripovijedane zgode. Na taj način ova skupina parabola pokazuje najviše generičkih srodnosti s primjerom u užem smislu,⁶³ udovoljavajući interesima autora kao i zahtjevima i potrebama recipijenta za kreposnom poukom već na površinskoj razini parabole.

4.2.2. Promotrimo sada drugu, suprotnu mogućnost: u postupku tumačenja uspostavlja se niz eksplicitnih alegorijskih ekvivalencija u kojima dolazi do supstitucije doslovnih u prenesena značenja i bez njih nije moguće pravovaljano razumijevanje duhovnoga smisla parabole. Razmijevanje nije moguće bez tumačenja. Kako bi ova tumačenja imala oblik dosljedno provedene alegoreze, moraju biti ispunjeni temeljni preduvjeti: kompleksnije narativno-deskriptivno ustrojstvo parabole u kojemu detalji mogu postati nositeljima (relativno) samostalnoga značenja. Poanta parabole i dalje primarno reflektira tropološki smisao i ostaje naduspostavljenim subjektom koji povezuje parabolu i njezino tumačenje, ali se uz nju razvija niz zasebnih alegorijskih ekvivalencija koje dovode do relativnoga osamostaljivanja pojedinih značenjskih jedinica i širenja na spoznajno-argumentacijskome planu. Umjesto jednoga središnjega elementa, tumačenjem se nastoji obuhvatiti što više elemenata. Postupci su likova u tijesnoj značenjskoj svezi s entitetima iz predmetnoga, prirodnoga ili povijesnoga svijeta čija se značenja ne mogu aktualizirati samo na *sintagmatskoj osi* priče, nego se razotkrivaju tek u postupku tumačenja njihovim priključivanjem na *paradigmatSKU os* koju predstavlja sveukupni zadani kôd kršćanske doktrine. Ovi su entiteti unaprijed razvrstani po svojim alegorijskim vrijednostima i imaju sami po sebi vrijednost znaka.

Među ovim je parabolama moguće izdvojiti jednu relativno homogenu skupinu u kojoj dolazi do potiskivanja dinamičkih jedinica teksta u korist statičkih jedinica: slike, deskripcije (8, 20, 33, 48. i 49.). Predočene opisne jedinice: "sretna godina", grad, ravnica u podnožju brda, špilja, predivna ravnica, nisu tek puka pozornica radnje, niti imaju ornamentalno-dekorativnu funkciju nego imaju značenjsko-alegorijsku funkciju.⁶⁴

Na razini figurativnoga izričaja ove bi parabole bile čiste alegorije⁶⁵ u kojima je doslovno značenje posve potisnuto u korist prenesenoga. Iz epistemologijske

⁶² Usp. T. T o d o r o v, o.c. (1986), str. 39-46.

⁶³ Za primjer je tipična odsutnost figurativnih elemenata i neposredna prezentnost pouke. Takve su parabole u Lukinu evanđelju. Najpoznatija među njima *Milosrdni Samarijanac*, po sudu Jülichera, Jeremiasa, Bultmanna, Linnemanna i dr. predstavlja upravo "priču s primjerom". Usp. D. N o v a k o v i ć, o.c. (1992), str. 313-314; J. D. C r o s s a n, o.c., str. 55-57. Usp. suprotno mišljenje: J. D r u r y, o.c., str. 117.

⁶⁴ Usp. R. B a r t h e s, "Uvod u strukturalnu analizu pripovjednih tekstova", u: *Suvremena teorija pripovijedanja* (ur. V. Biti), Zagreb 1992, str. 59.

⁶⁵ Alegorija je po Hegelu 2. stupanj usporedne umjetnosti *svjesne simbolike*, kod kojega se — za razliku od parabole i basne — polazi od općega i apstraktnoga. Uz alegoriju, u ove oblike Hegel ubraja i zagonetku, metaforu, sliku, poređenje. Usp. G. W. F. H e g e l,

perspektive polazna je točka unutarnje naravi te nema dodirnih točaka s izvanjskom iskustvenom zbiljom. Duhovno značenje postoji samo po sebi znatno ranije, prije nego se za njega potražila srodnost s nekom osjetilnom pojavom koja bi ponijela teret figuracije. Takva je primjerice 8. parabola u kojoj se duhovna realnost unutarnjega blaženstva predočava idealnim krajolikom s otvorenim i izravnim aluzijama na njegovo topičko podrijetlo u antičkih pjesnika (zlatni vijek). S druge pak strane u 20. paraboli kršćanski grad mira (Mira) s pet divljih zvijeri pred vratima ima jasne referencije na antički grad Tebu sa sfingom na ulazu. Topički elementi opisa s razvidnom aluzijom na njihovo pogansko naslijeđe nisu bili prepreka predodžbi duhovne realnosti: unutarnjega mira sa samim sobom do kojega se, paradoksalno, dolazi tek neprekidnom borbom s unutarnjim neprijateljem: vlastitim osjetilima koji su figurativno predloženi brojem 5.

Osobit primjer dosljedno provedene alegoreze jest i 33. parabola. Život dobrih ljudi u ovoj je paraboli Marulić predložio slikom predivne i široke ravnice do koje vode naporne i trnovite staze, a život zlih slikom ravnice u podnožju brda. Dok se za opis krepstnoga života Marulić poslužio tek jednom slikom, u opisu poroćnoga on gomila niz opisnih jedinica od kojih će svaka zadobiti zasebnu alegorijsku jednadžbu predložujući jedan od poroka: stanovnici žive od mesa — jer su poput stoke zadovoljni ovozemaljskim životom, ubiru kupus — zatrpani su brigama za ovozemaljskim stvarima, pasu svinje — prljaju se blatom ružne pohote, idu za jarcima — izdišu smrdljivi dah sramotna života, psima napadaju zečeve — lajanjem drskoga jezika vrijeđaju nedužne, hvataju ptice u gnijezdima — obuzima ih žudnja za ispraznom slavom, traže u zemlji zlato i budu prevareni — zgrću veliko bogatstvo koje su prisiljeni ostaviti kada umru. Zvijeri koje ih napadaju u alegorijskome tumačenju postaju zlodusi koji ih muče u paklu već prema vrsti poroka kojemu su bili podložni: lavovi napadaju oholice, vuci trgažu utrobu proždrljivih ljudi, medvjedi nogama gaze gnjevljivce. Mnoštvo uspostavljenih pojedinačnih alegorijskih ekvivalencija može se naknadno supsumirati pod poantu cijele parabole: strm je i mučan uspon do krepsti dok široki putevi vode u propast.

Drugu homogenu skupinu parabola čine one parabole koje su posvećene problemu đavla i njegovim očitovanjima (17, 18, 19.). Posebni status aktera koji zapremaju aktantsku ulogu Subjekta mogao bi se najpribližnije nazvati *modusom romance*: Subjekt je nadmoćan spram ljudi i okoline u relativnome, a ne apsolutnome smislu.⁶⁶ Na postupak alegoreze upućuje zadržavanje na naoko nebitnim detaljima. Tako Marulić u postupku tumačenja 17. parabole detalj iz parabole o različitim vrstama riba dijeretički razvrstava u pripadne dijelove:

Estetika II (prev. V. Đaković), Beograd, str. 101-124. O čistoj alegoriji usp. G. K u r z, o. c. (1997), str. 40, prema Kvintilijanovu određenju (*tota allegoria*): *Institutio VII*, 6, 44.

⁶⁶ Relativnost njegove moći djelovanja zasniva se na ontološkom poretku bića kakav pretpostavlja kršćanska teodiceja. Moć đavla nikada ne može dovesti u pitanje Božju supremaciju. Usp. podjelu na moduse: N. F r y e, *Anatomija kritike* (prev. G. Gračan), Zagreb 1979, str. 45-48; V. B i t i, o. c., str. 232; T. T o d o r o v, *Uvod u fantastičnu književnost* (prev. A. Mančić-Milić), Beograd 1987, str. 15-20.

različite vrste riba koje se hvataju na mamce “lukavoga ribara” u postupku tumačenja dijele se na sedam različitih tipova griješnika od kojih se svaki odaje jednim od sedam smrtnih grijeha. U sljedećoj će paraboli upravo broj 7 postati eksplicitnim pokazateljem za uključivanjem alegorijskoga tumačenja: sedam ljepljivih šiba tumači se kao sedam smrtnih grijeha.⁶⁷ Završetak ovoga niza predstavlja 19. parabola u kojoj autor — umjesto broja — tumačenju podvrgava aktere parabole koji zapremaju aktantsku ulogu Subjekta i Objekta te pruža dosljedne personalne jednakosti. Subjekt: silnik=đavo, Objekt: sluge koji mu se pokoravaju=oni ljudi koji se odaju porocima/sluge koji mu se protive=oni ljudi koji izbjegavaju zamke grijeha. Samo tumačenje Marulić zaključuje paradoksom: okrutni silnik baca u okove samo one koji su mu odani, dok one koji mu se protive “mami” “milovanjem” i “ljubaznošću”.

Uspostavljanje višestrukih alegorijskih ekvivalencija vidljivo je i u onim parabolama koje su usvojile *mitski* modus pripovijedanja (3, 9, 11, 21, 22, 23, 26, 41, 42, 46, 47, 50.). Akter koji zaprema aktantsku ulogu Subjekta u ovim je parabolama figurativno predložen Bog ili Krist, koji je stoga po svojoj naravi i moći djelovanja nadmoćan ljudima i ljudskoj okolini u apsolutnome, a ne relativnome stupnju.⁶⁸ Poznatost i ovjerenost hijerarhijskoga modela (dobri pastir/stado ovaca, otac/sin, kralj/sluge, kralj/građani, vladar/građani) kao i njihove tipične tematske uloge ne zahtijevaju eksplicitne personalne jednakosti jer su one unaprijed poznate. Stoga ih autor izostavlja, a u samom postupku tumačenja nerijetko naglašava kako je značenje ovih parabola vjernicima već poznato pa ga i ne treba posebno objašnjavati.⁶⁹ Međutim, postupak alegoreze⁷⁰ Marulić ipak ne isključuje, nego ga naprotiv provodi bilo da uspostavlja eksplicitne alegorijske ekvivalencije bilo da ih uključuje u diskurzivno ulančane sudove, pa se one lako dadu naknadno

⁶⁷ I u 20. se paraboli podatak o pet raznorodnih zvijeri koje stoje na ulazu u grad tumači kao pet osjetila. U 50. paraboli: podatak o starosti (70 godina) ima funkciju označavanja odmakle starosti, prema *Ps* 90, 10. O ulozi broja u postupku alegoreze usp. T. Todorov, o. c. (1986), str. 103.

⁶⁸ Fryev termin “mitski” treba dakako uzeti u uvjetnom smislu riječi. Parabole u kojima se kao Subjekt djelovanja pojavljuje lik Krista ili Boga u posve su kontradiktornome odnosu spram “praznih” mitskih priča.

⁶⁹ Usp. tumačenje 21. parabole: “Ta je parabola odveć jasna da bi joj trebalo tumačenje.”

⁷⁰ Postupak alegoreze zakonodavan je za Marulićevu poetiku u cjelini. Ne samo u *Parabolama* i *Davidijadi*, gdje je ovaj “autohermeneutički” postupak eksplicitno proveden, nego se u većoj ili manjoj mjeri u različitim derivacijama javlja i u drugim djelima, posebice u *Evangelistaru* i *Dijalogu o Herkulu*, *Instituciji*, *O poniznosti i slavi Kristovoj*, *Starozavjetnim ličnostima*, *Propovijedi o posljednjem Kristovu sudu*, *Pokladu i Korizmi* i dr. O Marulićevu mjestu u tradiciji alegorijsko-tipološkog tumačenja Biblije usp. E. von Erdmann — Pandžić, “Zur Poetik von Marko Marulić (I). Der geistige Schriftsinn: Allegorie und Typologie,” *Colloquia Maruliana* IX (2000), str. 315-317. Usp. i B. Lubić i n., o. c., str. 25-26. O Marulićevu alegorijskome tumačenju *Davidijade* usp. B. Glavić i č, “O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*”, *Dani Hvarskog kazališta* XV (1989), str. 152-161; A. Zlatar, *Marulićeva Davidijada*, Zagreb 1991, str. 65-72.

rekonstruirati. Znakovito je za ove parabole da se u njima ponajprije pripovjednim modusom, a potom diskurzivnim razmatranjem u tumačenju rekapituliraju i sumiraju temeljne vjerske istine u kojima se uža pitanja kršćanske moralke isprepliću s pitanjima koja zadiru i u druga područja bogoslovske znanosti (dogmatike). Takva je primjerice 9. parabola.⁷¹ Uz tropološki i anagogički smisao, ova je parabola kratka rekapitulacija spasiteljske i otkupiteljske uloge Krista.⁷² Težište je ipak Marulićeve pouke usmjereno na pitanja moralke: na pitanje ljudskoga djelovanja i nastojanja oko vlastitoga spasenja, što se eksplicitno razaznaje i iz naslova parabole: *O onima koji slijede Krista i onima koji idu za zemaljskim stvarima*.⁷³

U parabolama *mitskoga* modusa, autorska subjektivna moć izmišljaja ograničena je na poznate i nepovredive pripovjedne obrasce što se oglašava i tipičnim tematskim ulogama. Njihov se poseban status međutim očituje i u sljedećem: one ne predaju izmišljene događaje bilo prirode ili značaja,⁷⁴ nego naprotiv svete i zbiljske događaje iz svete i zbiljske *povijesti spasenja*. Stoga se njih ne može tumačiti kao izmišljene pjesničke priče (kakve su one o Herkulu), pa čak niti kao one parabole u kojima se radi kreposne pouke “štošta izmišlja”, nego kao “parabole” u kojima se “zamračenim značenjem” iznose stvarni događaji: ono što doista jest. Osobe ili događaji koje imaju svoje jasno svetopisamsko, povijesno i egzegetsko utemeljenje zahtijevaju tako — za razliku od parabola *niskomimetičkoga* modusa — osobite načine figurativnoga predstavljanja ispod kojih ne leži samo intendirani tropološki smisao nego i zadano doslovno-povijesno značenje.

Takva je primjerice 3. parabola naslovljena *O židovskoj nevjeri*, koja ima izdvojeno mjesto u cijeloj zbirci. U ovoj je paraboli uspostavljen niz pripovjednih sekvenci povezanih kauzalnim i temporalnim vezama. Njezino je (duhovno) značenje međutim samo po sebi netransparentno bez sustavnoga niza alegorijskih ekvivalencija koje se u postupku tumačenja provode kroz sve pripovjedne etape. Izdvojeno joj mjesto pripada kako na tematskom, značenjsko-alegorijskom tako i na ukupnom argumentacijsko-pragmatičkom planu. Ona jedina izravno tematizira problem židovske nevjere,⁷⁵ izdvajajući se tako od predmetnog područja ostalih

⁷¹ Usp. Iv 10, 1-16.

⁷² Usp. M. P a r l o v, “Marulićeva nauka o spasenju,” *Colloquia Maruliana* VII (1998), str. 59-75.

⁷³ Sličan se postupak i u narativno-deskriptivnome i u interpretacijskome dijelu može detektirati i u 46. paraboli u kojoj je ponovo subjekt djelovanja Krist: Kralj nad kraljevima. Premda se u postupku tumačenja izriekom veli kako se “ova parabola sama objašnjava te ju i nije potrebno naširoko tumačiti”, autor ipak korak po korak provodi dosljednu alegorezu.

⁷⁴ Usp. *Dijalog o Herkulu*, nav. izd., str. 74 (114): “Pa ipak, pjesnici štošta izmišljaju pod čime hoće da se krije alegorija bilo prirode bilo značaja, bilo da je riječ o zamračenu značenju u vezi s nekim stvarnim događajem”. Usp. interpretaciju i kontekstualizaciju ovoga iskaza: B. L u č i n, o. c., str. 18-22.

⁷⁵ Fenomen židovske nevjere Marulić je opširno obradio u II. knjizi *De humilitate* kao i u 5, 6, 7, 8, 9, 10. pogl. VI. knjige *Evangelistara*.

parabola koje se uglavnom bave problemima praktičnoga upućivanja u krepost kršćanskih vjernika. Dok je tako u ostalim parabolama autorska intencija same kršćanske vjernike uputiti u model praktičnoga ostvarivanja kreposti ili izbjegavanja poroka, u ovoj je paraboli zamjetna autorova apologetsko-polemička intencija koja izravno smjera na židovsko shvaćanje mesijanske poruke i Krista naspram kršćanske doktrine. Pripovijedanje se odvija na nekoliko sukcesivno i uzročno-posljedično povezanih etapa. Za vrijeme kraljeve odsutnosti, kraljevstvo osvaja neki silnik. Kralj šalje porobljenom narodu glasnike koji trebaju najaviti njegov skori povratak. Kralj dolazi, istjeruje silnika i oslobađa porobljeni narod. Narod je i dalje nevjeran i ne prepoznajući u njemu kralja izvrgava ga pogrdama i zlostavljanju. Kralj se osvećuje narodu za nezahvalnost i kažnjava ga istjerivanjem iz domovine.

Prijelaz na tumačenje Marulić poduzima izravno sažimljući temeljnu poruku parabole koja je iskazana i samim naslovom: "Ova parabola kori židovsku nevjeru". Sljedeći je tijek tumačenja stupnjevito prevođenje ove difuzne kronotopije na konkretnu povijesnu dimenziju: kraljeva odsutnost i vlast silnika = pad u istočni grijeh; navješćivanje povratka Kralja = starozavjetna proročanstva; kraljev dolazak = zemaljski boravak Isusa iz Nazareta; zlostavljanje i pogrdama Kralja = židovska osuda i pogubljenje Isusa; kraljeva osveta = razaranje kraljevstva, ropstvo i istjerivanje Židova iz svoje domovine. Premda Marulić ne uspostavlja eksplicitne personalne jednakosti, one se daju lako uspostaviti: nevjerni narod = Židovi; kralj = Krist, glasnici = starozavjetni proroci. Usmjerujući težište svoje interpretacije na tumačenje doslovno-povijesne razine značenja koje je usmjereno k prošlosti, pri kraju svojega tumačenja Marulić pomjera akcent s prošlosti na sadašnjost i na budućnost: "Uza sve to njihova je sljepoća i okorjelost dan-danas tolika da vole i najgora zla trpjeti nego njega priznati pa postići na taj način vječno spasenje. I tako čekaju ne Krista nego Antikrista, tako će skupa s tim i poginuti." Povijesno je dakle značenje otvorilo put k moralnom-tropološkom značenju usmjerenom sadašnjosti i anagoričkom koje je usmjereno budućnosti. O snazi Marulićeve polemičke oštrice govori i činjenica što je i prije započetoga postupka tumačenja već pri kraju samoga pripovijedanja parabole dodao: "No ni te šibe", misleći na kazne kojima je Kralj izložio narod, "ne opametiše ih da se prođu svoga ludog iščekivanja".⁷⁶

Marulić dakle u ovoj paraboli ne tumači izmišljeni događaj izdvojen iz prostorno-vremenskih koordinata nego stvarni i zbiljski događaj koji ima svoje jasno mjesto u zbiljskoj i *Svetoj povijesti*.⁷⁷ Prostorno-vremenske realije prestaju biti apstraktnim i neutralnim okvirom radnje, nego je u njihov *kronotop* upisano sveto i zbiljsko povijesno vrijeme kao i sveti i zbiljski zemljovidni prostori.

⁷⁶ Razvidnu izdvojenost ove parabole iz predmetnoga područja ostalih parabola Marulić poravnava otvarajući joj mjesto već 1. parabolom u kojoj je kroz personificiranu apstrakciju djevojke koja se zove *Neistina* predočio fenomen nevjere kontrastno ga argumentirajući naspram *Istine* (vjere).

⁷⁷ Sadržaj parabola i u Evandeljima mogu biti činjenice iz svakidašnjeg života, apokaliptička viđenja ili veliki događaji iz Svete povijesti. Usp. *Rječnik biblijske teologije*, nav. izd., str. 991.

Dekodirajući u njoj doslovno ili povijesno značenje, on izlaže “zamračeno značenje u vezi s nekim stvarnim događajem”, kojemu dakle akteri kao ni okolnosti nisu naprosto izmišljeni (u svrhu pružanja kreposne pouke) već označuju nepovredivu i neporecivu realnost.

Vidljivo je to i u parabolama koje su posvećene “posljednjim stvarima”: paklu (48) i raj (49).⁷⁸ Postupak tumačenja 48. parabole nimalo slučajno započinje ovim riječima: “Nunc reliquum est, ut uideamus, utrum parabolam fingimus, an, ut res se habeat, narramus.” Netom ispriopovijedana parabola o paklu nije naprosto izmišljena, nego pripovijeda o onomu što doista jest. Pakao kao špilja (48) i raj kao predivna ravnic (49) jedinicama svojega figurativnoga izričaja podudaraju se s opisima kakvi su zabilježeni u *Svetom pismu*. Stoga se i interpretacijska strategija koju Marulić primjenjuje na ove parabole razlikuje od ostalih: umjesto na tumačenje u užem smislu, ona se svodi na *ovjeravanje* i *ozakonjenje* vlastitih figurativnih jedinica sa svetopisamskim izvorom. Marulić je imao osobitoga razloga naglasiti specifičan status ovih parabola, kao i njihov proturječan odnos spram primarne definicije parabole kao *dopuštenoga izmišljaja*.⁷⁹ Ove parabole nastoje premašiti zadane granice paraboličnoga iskazivanja, postati nešto više i od parabole. Koliko je to moguće, Marulić iskazuje na početku 49. parabole, jedinome mjestu u zbirci u kojemu se *praeceptum* izlaže prije parabole. Na tome mjestu Marulić će priznati kako sve izrečeno o paklu u prethodnoj paraboli ipak ostaje parabolom, označujući tako nemoć paraboličnoga iskazivanja u prezentiranju onoga što izmiče moći ljudske predodžbe, onoga što je neiskazivo ljudskim riječima. Sve izrečeno o paklu, uza sve nastojanje da prezentira neprijeporno istinitu realnost, ostaje *parabolom*. Ono uvijek nužno sadrži manje od same stvari koja se označuje. Parabola tako pokazuje konačne granice ljudske predodžbe i ljudsku nemoć u prezentiranju više realnosti. Višak značenja, neiskazivost koju treba prenijeti parabola, nadmašuje svaku moć iskazivanja ljudskim jezikom.

4.2.3. Uz relativno čiste modele kada se duhovni (tropološki) smisao parabole neposredno razabire već na površinskoj, doslovnoj razini značenja ili kada se on aktualizira tek u postupku tumačenja kroz supstituciju doslovnoga u preneseno (duhovno) značenje, postoje i brojni primjeri kada se adekvacija između duhovnoga i doslovnoga značenja ostvaruje na treći način. Umjesto dosljednoga niza uzajamnih ekvivalencija, u kojemu dolazi do supstitucije doslovnoga značenja prenesenim ili analogijskog prijenosa poante parabole gdje se u doslovnom smislu neposredno zrcali duhovna pouka, između doslovnoga i duhovnoga značenja dolazi do interferencije. Metaforičke implikacije pojedinih dijelova važne su za razumijevanje i tumačenje parabole, ali nemaju vrijednosti samostalnoga znaka. Stoga se tek iz njihova suodnosa razaznaje središnja prisposodna točka koja stupa u predikacijski odnos s naduspostavljenim subjektom: poantom parabole. Identifikacijske jednakosti ne uvode se tada za sve, nego samo za ključne jedinice

⁷⁸ Usp. M. Š r e p e l, o. c., str. 168.

⁷⁹ Usp. bilj. 9. Usp. i R. M o r a b i t o, o. c., str. 435.

značenja. One mogu biti eksplicitno predložene ili implicitno uključene u diskurzivno ulančane sudove.

Na kompleksnost odnosa između doslovnoga i prenesenoga značenja pokazuje i prva parabola naslovljena *O kršćanskoj vjeri*. Na alegorijsku strukturu⁸⁰ ove parabole ukazuje nekoliko činjenica:

1. polazna joj je pretpostavka apstraktne naravi (vjera),
2. preuzima pripovjedni kostur tradicionalno podlošan alegorijskome tumačenju (putovanje),⁸¹
3. akteri su joj personificirane apstrakcije: *Istina*, *Sumnja*, *Laž*.⁸²

Ipak, duhovni (tropološko-anagogički) smisao ove parabole Marulić nije indicirao nego izrijekom predstavio kroz osobna imena.⁸³ Činom personifikacije⁸⁴ on je duhovno značenje premjestio na površinsku literarnu razinu, olakšao postupak tumačenja te nema potrebe za supstitucijom doslovnih u prenesena značenja. Umjesto supstitucije dolazi do interferencije duhovnoga i doslovnoga značenja, do pridruživanja konkretnih entiteta ovim apstraktnim kategorijama i njihovu privođenju u kršćanski horizont (*Istina*=vjera, *Neistina*=nevjera, *Sumnja*=hereza).

Još kompleksniji odnosi međuprožimanja doslovnoga i prenesenoga značenja pokazuju se u parabolama koje bi po kratkoći oblika, *niskomimetičkome* modusu pripovijedanja, kao i mimetičkome odnosu prema zbilji više udovoljavali zahtjevima za usporedbu u užem smislu⁸⁵ negoli za parabolu. Takve su primjerice 5, 7, 10, 24, 38. i 39. parabola. Ono što se jasno razaznaje već na prvom stupnju analize jest kako u ovoj skupini parabola radnje, personalne osobine aktera ni objekti njihovih težnja nisu etički obilježeni, nego prezentiraju svakodnevne i

⁸⁰ Usp. M. Š r e p e l, o. c., str. 167-168.

⁸¹ Usp. G. K u r z, "Zur einer Hermeneutik der literarischen Allegorie", u zborniku: *Formen und Funktionen der Allegorie* (ur. W. H a u g), Stuttgart 1979, str. 18.

⁸² Prvi je zadatak alegorije, po Hegelu, personificiranje apstraktnih stanja ili osobina koji postaju praznim (gramatičkim) subjektom. Usp. G. W. F. H e g e l, o. c., str. 96-124.

⁸³ Još je B. Glavičić upozorio na sličnost ove priče s antičkom pričom o Heraklu na raskrižju. Usp. B. G l a v i č i ć, *Predgovor*, U: M. Marulić, *Latinska djela I*, Split 1985, str. 141. Kao i u odnosu spram novozavjetnih parabola, ili pak spram basana, vidljivo je kako Marulić često preuzima poznate elemente, ali ih dovodi u suodnos s novim vlastitim elementima i time im mijenja značenja. U odnosu spram Prodikove priče o Heraklu, Marulić umjesto dvije žene uvodi tri. Kod Prodika su to *Vrlina* i *Pokvarenost*, kod Marulića *Istina*, *Sumnja* i *Laž*. One su kod Prodika opširno opisane, čime su istodobno indicirana njihova svojstva, dok se Marulić zadovoljava tek njihovim osobnim imenima. Usp. H. Diels, *Predsokratovci*, sv. II, Zagreb 1983, str. 294. I u parabolama iz Evandolja zamijećen je postupak iz pučkoga pripovijedanja, tzv. "pravilo o trojici". Usp. *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta* (prev. M. Zovković), Zagreb 1993, str. 326.

⁸⁴ O personifikaciji usp. A. F l e t c h e r, *Allegory. The Theory of a Symbolic Mode*. Ithaca, New York⁵ 1995, str. 26-29; M. W. B l o m f i e l d, o. c., str. 307; A. S t a m a ć, o. c. (1995), str. 254.

⁸⁵ Usporedba po Jülicheru uzima za građu svakidašnji i tipični događaj, a karakteristično vrijeme koje se u njoj javlja jest prezent. Usp. D. N o v a k o v i ć, o. c. (1992), str. 313; *Praktični biblijski leksikon*, nav. izd., str. 442; *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, nav. izd., str. 597; J. D. C r o s s a n, o. c., str. 55.

moralno indiferentne situacije ili radnje tipične i lako pretpostavljive u iskustvenoj zbilji: plovdba za nevremena (5), branje ruža (7), ribarenje (10), dijeljenje pljeve od žita (24), uzgoj voćke (38), košenje trave (39). Međutim postupak tumačenja — premda autor izostavlja eksplicitne alegorijske ekvivalencije i zadovoljava se tumačenjem samo poante parabole, a ne zasebnih detalja — pokazuje kako duhovni smisao (tropološki i anagogički) ovih parabola nije dokučiv na površinskoj razini parabole nego se razotkriva tek u postupku tumačenja: razumijevanje je dakle moguće tek uz tumačenje, i bez tumačenja nije jasno kamo smjera kreposna pouka.

Uzmimo za primjer 24. parabolu, najkraću u cijeloj zbirci čije je značenje paradigmatično za Marulićevu poetiku u cjelini. U njoj se u vidu ilustrativne slike opisuje ratar koji kad požanje, odjeljuje pljevu od žita. Njezina kratkoća, slikovitost kao i tipičnost slika mogle bi joj priskrbiti naziv poredbe.⁸⁶ To više što prijelaz na tumačenje Marulić poduzimlje prijenosom poante cijele parabole na postupak čitanja: "Mislim da upravo tako trebaju postupati oni koji vole čitati." Ono što vrijedi za dobrog ratara, vrijedi i za dobrog čitača. Bez eksplicitnih alegorijskih ekvivalencija, Marulić tumačenje završava pozivom na parabolu iz Evanđelja s kojom je njegova parabola na površinskom sadržajnom planu gotovo identična. Međutim, implicitne alegorijske ekvivalencije: ratar=čitač, pljeva=nekorisno štivo, žito=korisno štivo, nužna su pretpostavka valjanoga tumačenja. Bez njih nije jasno kamo smjera pouka. Parabola iz Evanđelja (*Mt* 13, 24-30), na koju se izrijeком poziva Marulić, ima daleko šire i obuhvatnije značenje nego što je značenje ove Marulićeve parabole, a njezino poznavanje neće nam pomoći da detektiramo pravi smisao Marulićeve parabole. Slično se događa i u drugim parabolama iz ove skupine. Implicitne alegorijske ekvivalencije imaju samo relativnu samostalnost i u interakcijskoj su svezi s poantom parabole koja ostaje naduspostavljenim subjektom između parabole i njezina tumačenja. Ipak, bez postupka supstitucije doslovnih u prenesena značenja moralna pouka ostaje nedostupna. U postupku tumačenja nema gomilanja alegorijskih ekvivalencija niti naknadnih distribucija kojima bi se relativno prazna jedinica značenja (primjerice broj ili osobno ime) ispunila prenesenim značenjem, ali "riječima označena stvar postaje znakom druge stvari". Tako je primjerice i u 39. paraboli: kosa=smrt, zrela trava=stari, nježna trava=mladi.⁸⁷

Uzmimo za primjer 5. parabolu u kojoj je Marulić ispriповjedio zgodu o nekom kormilaru kojega je nasred mora zahvatila oluja i tada ga je spasilo jedino sidro. Marulićev postupak tumačenja započinje identifikacijskom jednakštom: "Ovo je sidro naše ufanje." Ostali niz ekvivalencija nije izrijeком predstavljen, ali se može rekonstruirati na temelju sljedeće rečenice: "Budemo li se čvrsto i stalno ufali u Boga ne pouzdavajući se ništa sami u sebe, jer smo slabi i nejaki, nadvladat

⁸⁶ Usp. M. Š r e p e l, o. c., str. 168.

⁸⁷ Usp. interpretaciju ove parabole: I. F r a n g e š, "Marulićeve *Quinquaginta parabolae* kao tematsko iskrište baroknom i suvremenom pjesništvu," *Colloquia Maruliana* IX (1999), str. 171-172. Autor Marulićevo pripovijedanje naziva "alegoričnom naracijom".

ćemo, poduprti njegovom pomoći, vrtložne vjetrove ovoga svijeta i ući u luku spasa.” Ako je dakle sidro ufanje, tada je lađa naš ovozemaljski život, a oluja nevolje koje nas u njemu snalaze. Ono što je sidro za lađu, to je ufanje za naš život. Tada se i ufanje može nazvati sidrom našega života. Uspostavljena analogija, jednakost odnosa po čuvenoj Aristotelovoj definiciji proporcionalne metafore⁸⁸ uvjetuje da se četvrti termin odnosi prema trećem na isti način na koji se drugi odnosi prema prvom. Prva rečenica iz Marulićeva postupka tumačenja elizija je izvedena prema pravilima proporcionalne metafore. Jedna identifikacijska jednadžba sabire poantu pripovijesti. Poanta pripovijesti sabire pojedine detalje i njihove implicitne alegorijske ekvivalencije.

Relativna transparentnost tropološkoga smisla na literarnoj razini značenja ovih parabola pridonosi estetskom učinku jer se na taj način ispoljava kreativna moć autora da i u svakodnevnom, tipičnom i pojedinačnom pronađe potvrdu općih i apstraktnih refleksija. Uz spoznajni one donose i estetski užitak. S druge pak strane asocijativnim svezama s iskustvenom zbiljom one udovoljavaju horizontu očekivanja prosječnoga čitatelja i lako ulaze u njegovo doživljajno polje.

5. RETORIČKO-ARGUMENTACIJSKA MOĆ MARULIĆEVIH PARABOLA

5.1. Formuliranje jasnog moralnog poučka koji će svaki vjernik s lakoćom moći primijeniti na svakidašnji život determiniralo je u najvećoj mjeri Marulićev pripovjedni i interpretacijski postupak. Na elementarnoj, dubinskoj razini shema je parabola sljedeća: situacija–odluka–ishod situacije.⁸⁹ Čak i onda kada u tumačenju dosljedno posize za alegorezom, kada se zaokupljen soteriološkom ulogom Kristova poslanja ili eshatološkom tematikom udaljuje od tropološke razine značenja i jednostavnoga svođenja na moralni poučak, pragmatična dimenzija poticanja/odvraćanja recipijenta od moralno ispravnoga/neispravnoga vladanja u sadašnjem životu jest ono što je Maruliću od primarne važnosti. Bez obzira na to bila njegova parabola “magistra vitae” ili “sveta priča” koja nastoji prevladati zadane granice ljudskoga pripovijedanja i postati nešto više i od same parabole, Marulićeve su parabole u konačnici nastojale pružiti model ispravnoga/pogrešnoga ponašanja.

Najčešće izabran Subjekt djelovanja u parabolama jest onaj koji je po svojoj naravi kao i moći djelovanja ravan prosječnome čitatelju i njegovoj okolini (*niskomimetički* modus), čime su ispunjeni temeljni preduvjeti za nesmetanim prijenosom kognitivnih obavijesti kao i za imitabilnošću njihova ustrojstva. “Idi

⁸⁸ Usp. Aristotel, *Retorika* III, 11, 1412b, 1413 a 2; Aristotel, *Poetika*, 21, 1457b, 21-22. O srodstvu usporedbe s proporcionalnom metaforom usp. P. Ricoeur, o. c. (1981), str. 31; A. Stamać, *Teorija metafore*, Zagreb 1983, str. 108-111.

⁸⁹ Usp. K. Stierle, “Priča kao egzempl — egzempl kao priča”, *Republika* (1984), br. 5, str. 144.

i čini tako,” kao završnica iz čuvene parabole o *Milosrdnom Samarijancu*⁹⁰ (Lk 10,37) ili inverzno: “Idi i ne čini tako”, mogla bi se u konačnici pripisati svakoj od njih. Stoga je njihova struktura apsolutno imitabilna. Izbor i strateški raspored narativne građe u svakoj je paraboli podređen poučno-didaktičnoj intenciji i nema vrijednosti po sebi. Svaka priča tematizira upravo one implikacije iz kojih proizlazi cjelina moralnog poučka i jest “pripovjedna transpozicija moralnog poučka koji se iz nje izveo”.⁹¹ Usmjerenošću na moralnu pouku, koja imanentno teži svojoj neposrednoj prezentnosti i osobito značajnom imitabilnošću svojega ustrojstva, svaka se parabola uključuje u sveobuhvatni kontekst kršćanske moralke uz čiju se pomoć odčitavaju značenjske jedinice teksta. Primjer: povijesno potvrđen kao u *Instituciji* ili izmišljen, kakve su Marulićeve parabole, dva su puta koja nedvojbeno jamče neposrednu djelotvornost evanđeoske poruke u svakidašnjem životu običnoga vjernika,⁹² u čemu se sastoji temeljni program duhovnoga pokreta *devotio moderna*⁹³ kojemu je Marulić pripadao.

Unatoč raznolikim narativnim i interpretacijskim modelima, u pogledu retoričko-argumentacijske djelotvornosti Marulićeve parabole udovoljavaju kriterijima za parabolu u Aristotelovu smislu. Kao izmišljeni primjer *exemplum fictum* ili *verisimile*,⁹⁴ kojega od paradigme u užem smislu dijeli povijesna neovjerenost, a od basne pripovjedni svijet koji se usredotočuje na ljudske likove, parabola je iskušano sredstvo indukcije koje se preporučuje govornicima u njihovu obraćanju puku.⁹⁵

5. 2. Argumentacijsko-retorička moć⁹⁶ parabole koja recipijente “pretvara” u izravne očevice, a paraboli daje vrijednost nepristranoga svjedočanstva, živošću

⁹⁰ Usp. analizu J. D. Crossana o prijelazu parabole u egzempl u parabolama iz Lukina evanđelja i osobito analizu parabole o Milosrdnom Samarijancu. Usp. J. D. Crossan, o. c., str. 54-66.

⁹¹ Pozivajući se na Lessinga, Stierle definira basnu i egzempl kao “minimalne narativne forme koje su izvedene iz minimalnih sistemskih tekstova, tj. sentenca, maksima te moralnih poučaka”. U srednjovjekovlju, po njegovu mišljenju, dolazi do preobrazbe egzempla kada se on uključuje u figuralnu tipologiju. Usp. K. Stierle, o. c., str. 141, 150, kao i str. 46.

⁹² Usp. Marulićevu posvetu Jerolimu Čipiku u *Instituciji*.

⁹³ Na utjecaj djela *De imitatione Christi*, najreprezentativnijeg djela pokreta *devotio moderna* upozorio je M. Šrepić, o. c., str. 167. Usp. i F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb, 1988, str. 367; I. St. i, “Marko Marulić i duhovna gibanja u doba restauracije”, *Dani Hvarskog kazališta XV*, Split 1989, str. 63-73.

⁹⁴ Usp. srodne zaključke R. Morabito, o. c., str. 436-437. Autorica utvrđuje bliski odnos između parabole (*similitudo*) i egzempla, što se potvrđuje i u tradiciji crkvene egzemplarne književnosti.

⁹⁵ Usp. bilj. 17. O egzemplu usp. D. Novaković, o. c. (1987), str. 232-246; K. Stierle, o. c., str. 135-160; E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (prev. S. Markuš), Zagreb 1971, str. 65; R. Barth, o. c. (1990), str. 62.

⁹⁶ O vezi retorike i argumentacije usp. M. Meyer, “Retorika i argumentacija,” *Republika* (1987), br. 11-12, str. 117-127. Na primjeru parabole može se tako uočiti kako je retorika prirodno obuhvaćala i teoriju argumentacije a ne samo elokuciju, na što se poslije svela. Usp. P. Ricoeur, o. c. (1981), str. 30-31.

i slikovitošću svojega pripovijedanja postiže kod neupućenih više od dijalektičkoga i kauzalnog izlaganja. Zaokupljen moći djelovanja, i svjestan kako “na dušu mnogo više djeluje ono što se vidi nego ono o čemu se misli,”⁹⁷ Marulić unatoč deklarativnoj osudi retoričkoga i pjesničkoga umijeća sam za njime posiže. Opominjući i same propovjednike neka se klone svakoga ulagivanja, kao i kićenosti govora, retoričkih smicalica i sofističkih zaključaka, te neka budu “bezazleni kao golubovi”, ali i “mudri kao zmijske,”⁹⁸ Marulić u prvome redu poučava (*docere*) ali i uvjerava i nagovara (*persuadere*), nerijetko i prijeti kaznom ili plaši paklenim mukama.⁹⁹ Nastojeći u prvome redu djelovati na *voljni akt*, potaknuti na promjenu stava i ponašanja, Maruliću nije dovoljno samo apelirati na zdrav *razum* nego i utjecati na *emocije* i *maštu* recipijenata. Stoga su mu upravo neophodna poetska i retorička sredstva koja nisu dakako cilj, ali su učinkovito sredstvo kojim će se učiniti vidljivim i bliskim ono što je po svojoj prirodi nevidljivo i apstraktno te pokazati vjerniku kako je u svakodnevnome životu moguće nasljedovati Krista, vježbajući se neprekidno u dobrim djelima. Tako česta tema rata i vojevanja u njegovim parabolama ilustrira neprekidnu i nikada zaključenu potrebu borbe svakoga kršćanina posebno sa svim što stoji na putu *vjere*, *ufanja* i *ljubavi*, najvećim kršćanskim krepostima, kojima je Marulić posvetio prve parabole. I upravo je ta personalistička dimenzija spasenja koja pred svakog vjernika postavlja osobnu odgovornost za spas vlastite duše našla tako skladan odraz u književno-teološkoj vrsti parabole gdje je semantička napetost koja se uspostavlja između ispričanih i zatečenoga svijeta naprosto po imanentnoj nužnosti zahtijevala od recipijenta djelovanje, promjenu stava i ponašanja. Moralni je poučak kao jezgra od koje započinju i kojoj teže Marulićeve parabole jasno predodređen na normativno-etičkoj razini: što trebamo činiti, ali i na metaetičkoj razini: zašto to trebamo činiti?

6. ZAKLJUČAK

Marulićevo tumačenje u cijelosti ima karakter *finalističke* interpretacije: unaprijed je poznata završnica tumačenja koja je definirana ukupnim egzistencijalnim i epistemološkim kodom kršćanske doktrine.¹⁰⁰ Sam je opseg i tijek tumačenja nejednak i u izravnoj ovisnosti o transparentnosti kreposne pouke: što je ona na površinskoj, doslovnoj razini značenja sama po sebi jasnija, to ju je

⁹⁷ *Evangelistar*, sv. I., nav. izd., str. 121.

⁹⁸ *Mt*, 10, 6. Usp. 4. i 43. parabolu, kao i 22. i 23. pogl. I. knjige *Evangelistara* (pogl.: *O dobrom svećeniku*, *O lošem svećeniku*) te 4. pogl. III. knjige *Institucije* (pogl. *O dužnosti naučavatelja Evangelja*).

⁹⁹ Usp.: “Tvrđokornije treba da strože koriš, a one koji su već skloni pokajanju blaže. Apostol pita Korinćane: ‘Što hoćete — reče — da dođem k vama sa šibom ili s ljubavlju i duhom blagosti?’ No ukor valja tako odmjeriti i da grize grešnika i da ga tješi nadom u oprost kako ga prevelika tuga ne bi uništila.” Cit. prema: *Evangelistar*, sv. II. (prev. komentirao i pril. B. Glavičić), Split 1985, str. 227.

¹⁰⁰ Usp. o tomu T. Todorov, o. c. (1986), str. 97-127; G. Peleš, o. c., str. 17. i d.

potrebno manje tumačiti i, obrnuto, u složenijim oblicima parabola, kada se značenje ne iscrpljuje samo u jednoj slici i središnjoj misli, autor uspostavlja višestruki niz uzajamnih ekvivalencija. Osobitost Marulićeva postupka interpretacije kao *autohermeneutičkoga* postupka jest što on nad interpretiranim tekstom ne vrši nasilje, nego samo razotkriva ona prenesena značenja koja je u nj sam unaprijed intendirao. Bez obzira na nejednak opseg i metode interpretacijskih modela, parabola i njezino tumačenje zamišljeni su dakle primarno kao jedna cjelina. Izbor narativno-deskriptivnih elemenata u paraboli unaprijed je determiniran, podređen i limitiran potrebom njihova tumačenja. Stoga se i autorski postupak tumačenja nadaje kao dio cjeline koja se posve prirodno nastavlja na postupak pripovijedanja i isključuje mogućnost proizvoljnih i nategnutih asocijativnih sveza, dok se bipolarnost između deskriptivno-narativnog kazivanja (parabole) i njezina tumačenja često ukida: mnoštvo primjera pokazuje kako Marulić neke metafore i simbole naprosto ne prevodi na pojmovni jezik, i obrnuto: usred narativnoga izlaganja nerijetko zatječemo trag osobnoga stava pripovjedača u vidu apodiktičke tvrdnje, opomene, upozorenja, ukora. Razumijevanje, tumačenje i primjena, kao tri temeljna hermeneutička čimbenika, pretpostavljaju jedno drugo. Štoviše, tumačenje i onda kada se čini izlišnim već je uključeno u razumijevanje koje tada samo po sebi razotkriva *duhovni smisao* parabole.¹⁰¹

Otkrivajući značenjske sastavnice teksta uz pomoć sveopćega koda kršćanske doktrine, kao zajedničkoga i općega znanja koje čvrsto povezuje autora i recipijenta,¹⁰² Marulić im u prvome redu aktualizira tropološko (moralno) značenje, koje se u doktrini o četverostrukome smislu Svetoga pisma drži "najjednostavnijim" duhovnim smislom.¹⁰³ Njegova je temeljna osobina što teži neposrednoj prezentnosti i *aplikaciji* na aktualni, sadašnji život vjernika, a kod Marulića se javlja u tijesnoj sprezi s anagogičkim značenjem, koje se po pravilu javlja pri kraju njegovih tumačenja¹⁰⁴ te uključuje vječite i neizbježne konačne sankcije za naše ovozemaljsko pristajanje uz krepost ili porok. Ipak, kod parabola složenijeg narativno-deskriptivnoga ustrojstva, Marulić uz redoviti tropološki i anagogički smisao postupkom alegoreze aktualizira i mistično-alegorijska ili pak doslovno-povijesna značenja koja nisu svodiva isključivo na moralni poučak, a uz

¹⁰¹ Usp. G. P e l e š, o. c., str. 118. Razumijevanjem mi uspostavljamo značenje, a tumačenjem tvorimo smisaone vrijednosti. Kao što su značenje i smisao međusobno uvjetovane semantičke vrijednosti, tako su i postupci razumijevanja i tumačenja nerazdvojni dijelovi prihvata tuđeg govora i vlastitog iskazivanja.

¹⁰² Kao indirektni govor alegorija zahtijeva od autora i čitača uzajamno stabilno znanje. Usp. G. K u r z, o. c. (1979), str. 16.

¹⁰³ Usp. najsazetiju formulaciju četverostrukoga smisla Svetog pisma sačuvanu u distihu pripisanome Nikoli iz Lire (13-14. st): *Littera gesta docet, quid credas allegoria / Moralis quid agas, quo tendas anagogia.* (Migne, *Patrologia Latina*, tom CXIII, 28, 78-79) i kod T. A k v i n s k o g a (*Summa theologiae* I, X). O srodnosti tropološkoga smisla s Aristotelovim "primjerom" usp. T. T o d o r o v, o. c. (1986), str. 118.

¹⁰⁴ Izuzetak su dakako njegove posljednje parabole o čistilištu, paklu, raji u *Posljednjem sudu* gdje je primarna upravo eshatološka dimenzija.

niskomimetički modus uključuju i *mitski* modus. Ipak, u najvećem broju slučajeva Marulić unaprijed izostavlja alegorijsku razinu značenja u užem smislu, kako će to primjerice demonstrirati u tumačenju *Davidijade* ili na stranicama svojih drugih teološko-didaktičkih djela kao što su primjerice *Evandelistar* ili *De humilitate*.

Po transparentnosti/netransparentnosti duhovnoga smisla kao i interpretacijskim modelima koje primjenjuje, može se zaključiti kako je Marulić svoje parabole doista namijenio širim slojevima pučanstva (bilo izravno, bilo posredno preko svećeničkih propovijedi)¹⁰⁵ — što je dakako u dosluhu s recepcijskim slojem koji pretpostavlja ne samo Marulić kao autor ovih parabola nego i ukupna tradicija paraboličnoga pripovijedanja, ali i znatno obrazovanijim slojevima koji su bili upućeni i pripremljeni i za složenije oblike alegoreze. I makrokompozicijski plan zbirke, međusobna tematska i funkcionalna povezanost parabola u zbirci koja je utemeljena na načelima kršćanske moralke, pokazuje kako je ova zbirka parabola zamišljena i kao samostalna lektira onima koji su “naučni knjige latinske aliti djačke”.

Glede usvojenoga pripovjednog modusa, Marulićeve se parabole javljaju u rasponu od najzastupljenijega *niskomimetičkog* do *mitskog* modusa, *visokomimetičkoga* i *ironijskog* modusa do modusa *romanse*.¹⁰⁶ I u pogledu njihova značenjskoga ustrojstva moguće je izdvojiti parabole koje udovoljavaju kriterijima koji su definirani prema Jülicheru za parabolu u užem smislu, ali i za alegoriju kako se uobičajilo na parabolu gledati u okviru patrističke alegoreze. Raznovrsnost Marulićevih narativnih i interpretacijskih strategija, kao i složen odnos između doslovnoga i duhovnoga smisla u parabolama, dopušta mogućnost da im se u pojedinačnim očitovanjima pripišu i nazivnici: usporedbe, primjera, pa i metafore koja je poprimila pripovjednu strukturu. Status parabole, kao i status basne, kako je Marulić pokazao u *Evandelistaru*, primarno je definiran njihovom svrhom. Učinkovitost pružanja kreposne pouke u kojemu je subjektivna moć izmišljanja čvrsto nadzirana kanonom kršćanske doktrine jest ono što povezuje sve parabole u Marulićevoj zbirci, a ne istost ili stalnost narativnih, generičkih ili retoričko-argumentacijskih oblika. Stoga im je temeljna aktantska matrica zadana ukupnim epistemološkim i ontološkim pretpostavkama kršćanske doktrine i poduprta kanonom kršćanske moralke, što se reflektira i u rasporedu zadanih aktantskih i tematskih uloga.

Problemiziranje ključnoga odnosa za razumijevanje ukupne Marulićeve narativne i interpretacijske strategije: odnosa između doslovnoga i duhovnoga značenja u parabolama, pokazuje kako se njihov odnos proteže od potpune transparentnosti do odnosa interferencije ili potpune supstitucije. Tumačenje je ponekad već uključeno u čin razumijevanja, ostavljajući dodatni prostor aplikaciji

¹⁰⁵ D. Novaković je mišljenja kako je Marulić svoje *Parabole* jednim dijelom zamislio i kao propovjednički priručnik. Usp. D. N o v a k o v i ć, o. c. (1992), str. 316.

¹⁰⁶ Opširniju analizu provela sam u radu naslovljenom “Narativno ustrojstvo Marulićevih *Parabola*”, koji sam izložila na *Drugom hrvatskom slavističkom kongresu* (Osijek, 14-18. rujna 1999. godine).

i nagovoru, ali je češće bez njega nemoguće detektirati “duhovni” smisao parabole, bez obzira na to zadržava li se ono na jednoj/više prisposodbnih točaka. Težište je tumačenja usmjereno na izdvajanje tropološke, a potom i anagogičke razine značenja, te njezinu uklapanju u neposrednu iskustvenu zbilju recipijenta, čime se potvrđuje značenjska i funkcionalna srodnost parabole i egzempla.

U međuprožimanju uspostavljenih značenjskih jedinica ispriповijedanih parabola koje se uključuju u sveobuhvatni kontekst kršćanskoga vjerovanja i aktualnoga egzistencijalnog horizonta čitača kojemu su namijenjene, Marulićeve parabole pokazuju kako znanje, kao ni užitek nije primarni autorov cilj. Otvorene onima koji ih slušaju/čitaju, Marulićeve su parabole preuzimajući na sebe i integrirajući svakodnevno životno iskustvo naspram pasivnoga čina slušanja/čitanja zahtijevale djelovanje. Kontekst općega znanja, praksa Isusova paraboličnoga pripovijedanja, koja se potvrđuje i u aktualnoj propovjedničkoj praksi, općevažeći kanon kršćanske doktrine i osobito kršćanske moralke, jest ona zaliha koja je jamčila *prohodnost* “kreposne pouke” i uz čiju se pomoć odčitavaju značenjske jedinice parabola. Autoritativna tradicija alegorijskoga tumačenja Biblije, pa i “poganskih priča” — kao što je ona o Herkulu — bila je paradigmatički model koji je autora (Marulića) i intendiranoga čitatelja opremio dovoljnom količinom znanja i vještina, da pod “plaštom” izmišljene parabole mogu razabrati pouku i *duhovni smisao*. Prava je svrha Marulićevih parabola upućivanje svih vjernika — a ne samo priprostih — u model praktičnoga ostvarivanja kreposti već prema tome “kako mogahu slušati” (*Mk*, 4, 33).

R u ž i c a P š i h i s t a l

THE SEMANTIC, RHETORICAL AND ARGUMENTATIVE ORGANISATION OF MARULIĆ'S PARABLES

This paper investigates the principles of the semantic organisation of Marulić's parables and the interpretative models associated with them. This is done firstly through a short look at Marulić's and general terminological and conceptual definitions of the parable, then through a summary examination of the thematic and macro-composition plan of the parables in the collection, as well as their functional orientation. The further course of the research is directed towards the problematisation of the relations between the literal and the figurative meanings in the parables, which enables us to systematise Marulić's parables into several relatively homogenous groups. Finally, attention is drawn to the rhetorical and argumentative orientation of these parables, which is set in advance by the parable narrative tradition and confirmed by Marulić's specific requirement for direct action upon the recipient. The rhetorical and argumentative orientation of Marulić's

parables is confirmed by the choice of the most common low mimetic manner of narrating, which creates the fundamental precondition for imitability, and is causally linked with the generally accepted low character of the parable genre, as well as its horizontal orientation to all sectors of the folk. This does not mean, however, that Marulić meant his parables only for the simple, as he says specifically in his dedication, but, on the contrary, he had in mind recipients who were well versed in the tradition of the allegorical interpretation of the Bible.

The dichotomy of principle – whether Marulić's parables have a structure of the comparison or the allegory according to Jülicher's postulates about Jesus's parables in the Gospels has proved inadequate. At the second level of analysis arises the question of whether in the process of interpretation, explicitly and step by step, he carries out a literal allegorisation and sets up allegorical equations for all the units in question, sets up allegorical equivalences only for the crucial semantic units leaving the others implicitly involved in the discursively linked judgements, or leaves them out completely, sticking only to the central item of the likeness. Marulić's parables essentially have a duality of representation: of the literal and of the figurative. They are divided only in the interpretative proceeding. To discern the laws obtaining between Marulić's interpretational models and the semantic organisation of the individual parables they are applied to is possible only with a comparison of the relations between the literal and the transferred meaning in the parable with their actualisation in the actual procedure of interpretation. Whether the spiritual (the tropological — moral) meaning is given simultaneously with the literal (the ethical teaching is gathered directly on the surface, i. e. on the literal level of meaning, from the procedure or personal features of the persons that carry out the action), or whether the spiritual meaning is revealed only in the process of interpretation when the literal significance is replaced completely by the spiritual, the parable and its interpretation are primarily imagined as a single unit. From this aspect Marulić's interpretation cannot be explained as a supplement (Jülicher). His parables demand in advance an interpretation that is shaped as an auto-hermeneutic commentary and can be carried out by various interpretative strategies (one point of comparison, key points of comparison or separate details).

What contributes to the aesthetic and rhetorical excellence of Marulić's parables is the fact that in all the parables and in the interpretation of them a single unique law is confirmed: individual semantic units are primarily related to each other, and only secondary direct attention somewhere outside the jointly superposed subject — the point of the parable, the causally derived conclusion on the basis of the premises that are produced by the actual telling. Separate allegorical equations lead to the creation of a relative independence for individual semantic units and expansions at the cognitive and argumentative level, but never call into question the logical and narrative coherence of the parable itself or the literal level of meaning into which the spiritual meaning is included.